

Grænselandsrejsende

af FR. RUDBECK

Fra 1947 og frem til 1989 var Fr. Rudbeck rejsesekretær og senere landssekretær i Sydslesvigsk Udvalg og Grænseforeningen. Om disse mange års bogstaveligt talt omfarende virksomhed med en central placering i grænselandsarbejdet fortæller han her i anden del af sine erindringer. Om tiden frem til 1947 kan læses i Sønderjyske Årbøger 1996.

Rejsesekretær blandt vestjyder

Det var med store forventninger, jeg den 1. juni 1947 startede til Vestjylland for at fortælle om Sydslesvig og samtidig organisere et Sydslesvigarbejde. Måske vidste jeg mere om Sydslesvig end om Sydslesvigsk Udvalg. Jeg havde i marts overværet udvalgets landsmøde i Odense, hvor der lød en skarp afstandtagen fra grænsen-ligger-fastlinien, og der var stærke forbehold over for nytten af oktobernoten fra 1946. Jeg havde gennem tilsendt materiale haft god lejlighed til at sætte mig ind i udvalgets arbejdsformer. De sidste dage i maj overværede jeg i Haderslev Grænseforeningens sendemandsmøde, hvor tonen også var ret højstemt, og hvorfra der udtaltes, at Sydslesvig burde undergives et særligt styre, og at der skulle tilsikres den sydslesvigske befolkning ret til ved en senere folkeafstemning at tilkendegive sine ønsker m.h.t. landsdelens endelige statsretslige stilling.

Da jeg 1. juni ankom til Holstebro, blev læge A. Ovnbøl og valgmenighedspræst Sv. Fredslund Andersen mine første kontaktfolk. Selv rådede jeg ikke over nogen bil, så med lånt bil, et tilstrækkeligt antal benzinmærker, og med Fredslund Andersen ved rattet drog vi ud for at opdyrke landet. Allerede 2. juni holdt jeg mit første foredrag på Lægaards ungdomsskole, og jeg besøgte en lang række mennesker, der på en eller anden måde havde vist Sydslesvigsagen interesse eller formodedes at være interesseret. Først og fremmest gjaldt det om at tilrettelægge lokale møder. Egentlige lokaludvalg fandtes kun i byerne, og det blev også begrænset, hvor mange jeg fik oprettet. Vigtigere var måske, at vi i alle sogne havde interesserede kontaktpersoner – ofte den stedlige sønderjyske forenings tillidsmænd – som alle gerne ville støtte et oplysningsarbejde om Sydslesvig.

Efter at jeg i Holstebro havde overværet et par møder, hvor blandt andre Hans Lund, Rødding, og Claus Eskildsen talte, begyndte jeg på egen hånd. Fra juni og til engang hen i december nåede jeg at holde 90 foredrag. Det var jo i en tid, hvor der godt kunne holdes møder fredag aften, lørdag eftermiddag og aften og ofte også om søndagen. Det var havemøder og dagligstuemøder, eller de blev holdt på de små skoler. Man samledes, hvor mulighed var, og her fik jeg da oplevet Vestjyllands rige folkelige mødeliv. Et søndageftermiddagsmøde på Sørvad Bavne syd for Holstebro samlede således flere hundrede mennesker, og jeg tjente her mit første honorar som foredragsholder. Det var ganske kærkomment, da lønnen som rejsesekretær ikke var overvældende, og alle øvrige møder var gratis forestillinger.

Den tørre sommer 1947, hvor der ikke faldt regn fra Grundlovsdag til engang hen i efteråret, satte sine tydelige spor på de vestjyske marker. Der blev langt mellem stråene. Men når man som jeg fortrinsvis færdedes på cykel, var det ganske rart med godt vejr. Det var ofte lange ture ad vestjyske grusveje, hvor skiltningen dengang ikke alle steder var lige god. De hjemmehørende kendte jo vejen, og de fremmede, ja hvad ville de egentlig dér? Som mappeslæbende fyr blev jeg da også nogle gange mødt med et hvast »Vi ska it kjøv nouet«, indtil misforståelsen blev opklaret, og man i reglen fik en yderst hjertelig modtagelse præget af vestjysk gæstfrihed.

Tydeligt husker jeg et besøg i den tyske flygtningelejr i Gedhus, nu Karup flyveplads, hvor den store tyske kommandobunker stod ribbet for alt, mens nogle tusinde flygtninge boede i de lange rækker af barakker. Senere besøgte jeg også flygtningelejren i Oksbøl, som nærmest kunne sammenlignes med en mellemstor dansk by. Det var en trist oplevelse at se disse mange menneskeskæbner ofte præget af håbløshed og uvished om fremtiden.

Som nævnt var det især besøg hos tillidsfolk om dagen og møder om aftenen, der optog mig. I Herning holdt vi således en række dagligstuemøder, et endog for byrådet arrangeret af et socialdemokratisk byrådsmedlem. Efter en møderække på Herningegnen fortsatte jeg omkring Holstebro-Struer. Det blev mange hjem, jeg kom til at besøge, og hvor jeg måske efter et møde skulle overnatte. Da jeg engang læste afholdsagitatoren Larsen Ledets erindringer og især hans skildringer af det omflakkende foredragsholderliv, kunne jeg nikke genkendende. Det hørte sig jo til, at en omrejsende foredragsholder boede

*Rejsesekretæren.
Fr. Rudbeck o. 1950.*

hos den stedlige formand, eller hvem der ellers ville stille en seng til rådighed. Så det blev til mange gæstesenge, jeg fik prøvet gennem årene.

Selvfølgerig var der da forskel på folk også i Vestjylland. Hvor man et sted straks blev budt på kaffe eller middagsmad, kunne man et andet sted – men det var også i en præstegård – opleve at blive vist ind i den pæne stue, mens familien fortsatte måltidet inde ved siden af. Eller som den præst, der sad i en fedtet præstekjole og blæste lystigt på trækbasun, da jeg arriverede. Han var nu ikke værst, for han fik formidlet, at jeg kom til at tale under det lokale dyrskue – med muh og øf-toner i alle lejer. Samme præst sørgede senere for, at jeg også kom til at tale i forsamlingshuset. Mødet blev højtideligt averteret fra prædikestolen. Så ville folk komme. Det vidste han!

Ved et møde, hvor jeg ankom præcis til tiden, var der ikke et menneske at se. Jeg var blevet kørt derud og ville blive hentet igen ved 23-tiden, så jeg forudså en lang og bedrøvelig aften ude i en fjern landsby. Et kvarter over kl. 20 ankom stedets lærer. Han var aldeles ikke forbavset, folk skulle da først være færdig i mark og stald. De

kom nok. Kl. 20.20 kom de første, kl. 20.30, da mødet begyndte, måtte man bære bænke ind for at skaffe siddeplads til de sidst ankomne, ja, de kom sådan henad kl. 21. Så holdt vi ellers ud til kl. 24, for var man først kommet i byen, ville man da også have noget med hjem. Siden fik jeg en slags revanche, da jeg skulle optræde samme sted med en film. Jeg havde nu en bil til rådighed, men bilens dæk var ikke alt for velegnede til vestjyske veje. Det blev til tre punkteringer, så jeg nåede først frem henad kl. 23. Men jeg tog fejl, hvis jeg ventede, at man ikke ville have filmen med. De havde forinden hørt et foredrag og sunget flittigt for at trække tiden ud. Men filmen ville de skam ikke snydes for. Det blev igen sent, inden vi skiltes.

Under et besøg hos præsten i Kølkær blev aftalen, at jeg om aftenen kunne komme med til fritidscentret i brunkulslejerne i Søby. Der skulle præsten have underholdt. Det kunne så passende blive min opgave. Det lød jo meget lovende. Der var mange. Ikke alle hørte efter. Nogle spillede kort. Alligevel må noget være trængt igennem, for da jeg var færdig med mit foredrag udbrød en af arbejderne: »Ja havde vi ikke den nazist til Knud Kristensen som statsminister, skulle vi nok få Sydslesvig hjem«. For hjem skulle det. Flere kunne fortælle, at deres bedstefar sandelig havde kæmpet for Sønderjylland på Dybbøl. Selvfølgelig skulle hele Slesvig hjem. Det blev et ligefrem betagende møde. Det var sommeren, hvor Knud Kristensen med sine taler som »privatmand« satte hårdt ind. Her i Ringkøbing amt havde han stort følge. Det mærkedes overalt, selv om der også var dem, der havde et andet syn. Det kunne godt føre til ganske voldsomme diskussioner under møderne. En af dem, der ikke fulgte Knud, var hans bror Anders Kristensen i Hover, som var radikal folketingskandidat. Efter et foredrag i Hover forsamlingshus, som Anders dog ikke overværede, skulle jeg bo hos sønnen, der havde en gård i nærheden. Men vi var da velkomne til en snak næste dag. Det stod hurtigt klart, at Anders havde sine meninger, og at »ham Knud, han er jo lidt sær på den«. Så vidste man det.

Amtsformand for Sydslesvigsk Udvalg i Ringkøbing amt var forretningsfører Peder Ledgaard, der boede i Villa Slesvig i Ringkøbing. Det sydslesvigske havde altid ligget denne familie stærkt på sinde. Hans far var gennem mange år medlem af Grænseforeningens hovedstyrelse. Peder Ledgaard var gift med en sydslesviger, Bothilde Lund fra Medelby, som i 1935 havde været med til at starte den danske børnehave i Slesvig. Selv var Peder Ledgaard stærkt engageret i syd-

Forretningsfører Peder Ledgaard, Ringkøbing. Som amtsformand for Sydslesvigske Udvalg i Ringkøbing amt, som organisator af ferie børnsarbejdet i Vestjylland og som kasserer for lejrskolehjemmet Vesterled gjorde Ledgaard en betydelig indsats for Sydslesvigsagen. Foto 1940'erne i privateje.

slesvigske skoleelevers ferierejser. Foruden den normale transport havde han hvert år et særtog med børn fra Sydtønder amt. Han var forretningsfører for Vestjydsk Eksportforening, hvor han havde i hundredvis af kunder, som gennem denne forening fik afsat deres slagtekvæg. En ikke ringe del af disse kunder blev også plejeforældre for sydslesvigske børn. Han kendte altid en god mand eller kvinde, der kunne tage sig af det sydslesvigske arbejde i et eller andet sogn.

Desuden var Peder Ledgaard også kasserer for lejrskolehjemmet Vesterled i Sdr. Haurvig på Holmsland klit. Vesterled var startet året før, da en kreds omfattende bl.a. forstander Overgaard, Ladelund, førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, gdr. Jens Søe, Ølstrup, og grosserer Michaelsen, Lunderskov, købte en tidligere tysk officersbarak og indrettede lejrskolehjemmet. Driften betaltes ved indsamlede midler fra kommuner og amtsråd i Ringkøbing og Ribe amter.

Til Holmsland kom jeg igen en stormfuld efterårsdag, hvor klit-

tens foredragsforening holdt møde. Man turde næsten ikke tro, at folk ville vove sig ud i dette uvejr. Men Peder Ledgaard vidste bedre. De skulle nok komme, og det gjorde de. Salen var fyldt. Og selv om lyset forsvandt nogle gange og vi måtte ty til stearinlys, så blev det en god aften. Vestjylland er også de religiøse modsætningers egn. Det blev jeg snart klar over, da en flink lærer en aften betroede mig, at det voldte ham svære spekulationer, om han kunne forene sine kirkelige interesser med noget så verdsligt som Sydslesvig. At han gennem mange år arbejdede trofast for Sydslesvig, tjener ham til ære. Det var især på Struer-Lemvigegnen, jeg kom til at mærke forskellene mellem missionshuse og forsamlingshuse. Når der efter et møde blev indsamlet til den gode sag, så var beløbet i reglen adskilligt større i missionshusene end i forsamlingshusene. Men interessen var ens.

Et andet interessant sted var Møltrup Optagelseshjem ved Vildbjerg med en noget blandet tilhørerflokk. Her kom jeg til at sætte stor pris på lederen pastor Kastrup, som i sin ungdom frem til 1916 havde været præst på de dansk-vestindiske øer, som han stadig var yderst optaget af, som han nu også var det for Sydslesvig. Begge steder var jo gammelt dansk land.

Kunne man holde møde for brunkulsarbejdere i Søby, kunne man vel også tale til fiskerne i Vrist helt ude ved havet. Sådant en aften glemmer man sent. Det var mennesker, som kom med ydmygt sind, til et ydmygt mødested og stilfærdigt deltog i mødet, der sluttede med en andagt og et Fadervor. Og stille drog vi igen hver til sit.

På et kort har jeg engang indtegnet alle de steder, hvor jeg gennem årene holdt foredrag. I Ringkøbing og Ribe amter er markeringerne tætte. I juni/juli 1947 var jeg således undervejs tre uger og tre dage med et eller to møder hver dag. Så til familieliv blev der ikke megen tid.

Resolutionskampagne – Midtjylland inddrages

I efteråret 1947 besluttede Sydslesvigsk Udvalg, at der ud over landet i dagene omkring 6. oktober skulle afholdes møder, hvor der skulle vedtages en resolution, der understregede oktobernotens utilstrækkelighed og desuden af regering og rigsdag krævede fornyet initiativ og større aktivitet. Det blev min opgave at tilrettelægge møder i hele Midtjylland, så jeg nu også fik Århus, Skanderborg og Vejle amter

Seminarieforstander Jens Futtrup, Jelling (1887-1961) på talerstolen ved et årsmøde i Husum i 1950'erne. Futtrup var formand for Sønderjysk Forening for Jelling og Omegn og for Sydslesvigsk Udvalg for Vejle amt. Efter 1945 søgte mange unge fra Sydslesvig til Jelling seminarium, og Futtrup inspirerede mange af seminariets dimittender til at søge embede i Sydslesvig. Efter pensioneringen virkede han som en slags »skolekonsulent« i Sydslesvig. Foto i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

som arbejdsområde. Det blev til 38 møder, og i hele landet afholdtes ialt 170 møder.

Blandt talerne var Claus Eskildsen. Husker jeg ret, talte han i Horsens. På vej derfra til næste møde på Sjælland døde han på Storebæltsfærgen. For hele grænselandet blev hans alt for tidlige og bratte død et stort tab. For mig blev han en uvurderlig inspiration. Der var selvsagt mange andre møder denne sommer. En overmalet lommebog vidner herom. Ved siden af foredragene var der organisationsmøder på forskelligt plan. Også andre organisationers møder blev jeg indbudt til.

I juli holdt Sydslesvigsk Udvalg et stort stævne på Dybbøl med bl.a. Ole Bjørn Kraft, Per Federspiel og redaktør L. P. Christensen som talere. Få dage efter afholdtes et kursus på Rens efterskole, hvor udvalgets organisatoriske forhold blev drøftet.

Under dette kursus tog vi om eftermiddagen til Kruså for at overvære hjemførslen af de mange danske som døde i tyske koncentrationslejre. Det var gribende ikke alene at se den lange række af rustvogne med de hvide kister men også hen over grænsen at høre danske sydslesvigeres hilsen, mens de sang »Kæmp for alt hvad Du har kært«. Det blev måske det mest gribende indtryk i denne stund, der sluttede med, at biskop Noack på en mark lige ved korsvejen velsignede de døde, inden de førtes videre til den hjemlige kirkegård.

Dagen efter overværede jeg afsløringen af mindesmærket for H. P. Hanssen i Aabenraa. Her lød helt andre toner, og jeg husker endnu, hvordan Marten Refslund Poulsen fra Bovlund nærmest bad til, at Hans Peters ånd igen måtte vejlede i grænselandet. Det var Aabenraa-ånden, der tydeligt lod høre fra sig.

Da jeg nu skulle til at tage mig af hele det midtjyske område, fik jeg straks et nært samarbejde med seminarieforsker Jens Futtrup i Jelling. I oktober havde seminariet besøg af en flok sydslesvigske lærere, som alle blev sat ind som talere ved møder i Vejle amt. Blandt disse lærere var også Hardon Hansen, som netop havde startet en dansk skole i Jerrishøj. Da der var voldsom tysk modstand mod en dansk skole, måtte han til sidst indrette sig i soveværelset på en bondegård. Det var ganske anstændige ting, Hardon Hansen kunne fortælle om hin tids tyske opførsel. Der var ikke den ting, der ikke kunne bruges for at forhindre danskerne i at få en byggegrund. Under en foredragstur i Sydslesvig i 1949 kom jeg selv til at sove i sovekammer-skolen. Det blev ikke til nogen lang morgenlur den dag.

De mange opgaver

Mit arbejde i Sydslesvigske Udvalg blev yderst alsidigt. Jeg havde til nytår 1948 fået bil, en Chevrolet 1928. Midlerne var ikke store, og alligevel nåede jeg i de følgende år at køre omkring 40.000 km årligt. Alene i 1948 blev det til 191 møder heraf 133 foredragsaftener, og da filmen »Du skønne Land« kom 1. marts, viste jeg bare i det første år denne film 110 steder. Og sådan kom det også til at gå i de følgende år.

Typisk for denne tid var også, at da vi på landsdelsplan arrangerede et kursus i Silkeborg og som talere havde indbudt bl.a. Niels Bøgh Andersen, Hans Meng og Franz Wingender, fik kun den sidste visum, og han måtte derfor holde hele tre foredrag. Men det klarede Franz elegant.

Det var også i 1948, at Bovhjemmet blev startet som en slags sydslesvigsk central nord for grænsen med Dr. Hans Peter Jacobsen og redaktør Henri Prien som kontaktfolk. Mens Dr. Jacobsen snart fortrak til Flensborg for i en kort periode at være chefredaktør for den nyoprettede Südschleswigsche Heimatzeitung, forblev Prien og startede den såkaldte Sydslesvigsk Information bl.a. til den danske presse. I fællesskab havde Prien og Dr. Jacobsen inden Heimatzeitungs start udgivet et illegalt tyskskrevet blad »Südschleswigsche Landeszeitung«. Dr. Jacobsen opfattede jeg som et fint og dannet menneske. Men han kunne godt virke lidt urealistisk i sine vurderinger. Der var for meget »alt eller intet«. Han kunne være højstemt det ene øjeblik og dybt pessimistisk i næste åndedræt. Det var en dybt skuffet mand, der efter en kort tid som chefredaktør for Südschleswigsche Heimatzeitung forlod Sydslesvig. Det var så tydeligt, at han ikke følte sig hjemme i de gamle mindretalskredse. Dr. Jacobsen huskes nok bedst for sin fremragende roman »Peter Nogensens«, en slags selvbiografi om en sydslesvigskers vej til det danske.

Henri Prien var en mere omstridt skikkelse. Egentlig var han slet ikke slesviger, men holstener. Efter bruddet mellem Flensborgs danske socialdemokrater og SPD i juli 1946, sluttede Prien sig til danskheden. Han tog ophold i Danmark, men udvist. Hans stridbarhed og ofte ret så fantasiprægede skildringer af danske politikeres forhold til Sydslesvig skabte ham vedvarende mange vanskeligheder. Hans ofte helt urealistiske meninger måtte jeg absolut tage afstand fra. Da han og hans kone i nogle år producerede en række Sydslesvigfilm, som der var hårdt brug for i oplysningsarbejdet, opretholdt vi i en række år forbindelsen med hinanden. Men samarbejdet med ham var jeg afgjort ikke begejstret for.

Bovhjemmet, i hvilket der blev investeret ganske betydelige midler, fik aldrig nogen nævneværdig betydning og blev da også opgivet efter kun få års forløb.

I sommeren 1948 deltog jeg i en friserkongres i Tønder. Nordfriserne havde meget kraftigt markeret deres sympati for Danmark og Norden. Det huede imidlertid ikke helt den kendte friserfører Johannes Oldsen fra Lindholm, da to nu stærkt fremtrædende frisere, skoleråd Albrecht Johannsen og Dr. L. C. Peters, nærmest stilede i retning af oprettelsen af en slags frisisk republik og forelagde udkast til en frisisk forfatning foruden at præsentere det frisiske gul-rød-blå flag som et korsbanner for at understrege tilknytningen til Norden. Old-

sen fandt, at her var man kommet lovlig langt ud. Hele postyret gik imidlertid hurtigt i sig selv igen.

Løvrigt havde jeg samme efterår Oldsen med som foredragsholder ved en række møder i Vestjylland. Jeg kom til at sætte stor pris på denne højtbegavede friser, som uden besvær kunne holde taler på frisisk, dansk, tysk og latin.

Sogneafstemninger

Flere steder i landet blev der i dette år afholdt sogneafstemninger om Sydslesvig, således i Årslev-Hørning ved Randers og i Dybbøl sogn. Selv valgte vi Børkop kommune, der godt kunne betegnes som en blanding af land og by. De spørgsmål, der stilledes, lød som følger:

1. Kan De tiltræde, at den danske regering under forhandlingerne om fredstraktaten med Tyskland søger indsat en bestemmelse om, at sydslesvigerne skal have ret til ved en afstemning om en årrække at afgøre, om Sydslesvig skal tilhøre Danmark eller Tyskland?
2. Kan De tiltræde, at den danske regering hos stormagterne støtter sydslesvigernes krav om adskillelse fra Tyskland, således som det er formuleret ved deres henvendelse til stormagterne af 27. januar 1947?
3. Kan De tiltræde, at Danmark, indtil en afstemning kan finde sted, overtager Sydslesvig som et *selvstyrende* område, hvis dette er den eneste mulighed for adskillelse fra Tyskland?

Selve aktionen fik god støtte af såvel Vejle Amts Folkeblad og den dengang eksisterende Vejle Amts Avis. Sognerådet erklærede sig parat til at lade stemmesedlerne fordele og igen hente dem hos alle husstande, ligesom sognerådsmedlemmer foretog stemmeoptællingen. Der holdtes en række oplysningsmøder arrangeret af Grænseforeningen, Sydslesvigsk Udvalg, Dansk Nordisk Ungdomsforbund foruden nogle lokale foreninger. Selv socialdemokraterne i kommunen stillede sig velvillige, men nok efter ordre fra højere sted sprang de hurtigt fra, og bladet Vejle Socialdemokrat nærmest frarådede at deltage i afstemningen, ligesom den i sin polemik stillede sig yderst afvisende.

Til alle husstande uddeltes et særnummer af det i Sønderborg trykte blad »Sydslesvig«, og der uddeltes løbesedler og opsattes plakater.

Offentlige Møder om Sydslesvig

i Anledning af Sogneafstemningen
i Gauerslund Sogn den 14.—19. September 1948.

I Børkop Forsamlingshus Mandag d. 13. Kl. 20.

I Brejninge, D. K. A.s Forsamlingshus,
Mandag d. 13. Kl. 20¹⁵.

Konsulent **Tage Albertsen** og Sekretær **Fr. Rudbeck** taler.

I Andkær Skole Tirsdag d. 14. Kl. 20.

Sekretær **Fr. Rudbeck** og Seminarieforstander **Futtrup** taler.

Sydslesvig Farvefilmen vises.

I Brøndsted Skole Onsdag d. 15. Kl. 20.

Sekretær **Fr. Rudbeck** og Pastor **Friis** taler.

Sydslesvig Farvefilmen vises.

Fri Diskussion ved alle Møder.

Alle er velkommen.

Forud for sogneafstemningerne om Sydslesvig i 1948 blev der afholdt oplysningsmøder. Plakaten her indkalder til møder i Gauerslund sogn den 13.-15. september 1948. Fr. Rudbecks arkiv P 357-11.

STEMMESEDDEL

til

Sogneafstemningen i Gauerlund Sogn 14.—19. Sept. 1948.

Spørgsmaal til alle Folketingsvælgere:	Ja	Nej	Ved ikke	<i>Abstemt</i>
1) Kan De tiltræde, at den danske Regering under Forhandlingerne om Fredstraktaten med Fyskland søger indsat en Bestem- melse om, at Sydslesvigerne skal have Ret til ved en Afstemning om en Aarrække at afgøre, om Sydslesvig skal tilhøre Danmark eller Tyskland?	<u>940</u> 546 67,4	<u>184</u> 10,7 13,2	<u>110</u> 6,4 7,9	5
2) Kan De tiltræde, at den danske Regering hos Stormagterne støtter Syd- slesvigeres Krav om Adskillelse fra Tyskland, saale- des som det er formuleret ved deres Henvendelse til Stormagterne af 27. Januar 1947?	<u>812</u> 47,1 58,2	<u>212</u> 12,3 15,2	<u>160</u> 4,3 11,5	48
3) Kan De tiltræde, at Danmark, indtil en Afstemning kan finde Sted, over- tager Sydslesvig som selvstyrende Omraade, hvis dette er den eneste Mulighed for Adskillelsen fra Tyskland?	<u>721</u> 41,9 51,7	<u>261</u> 15,2 14,7	<u>212</u> 12,3 15,2	43

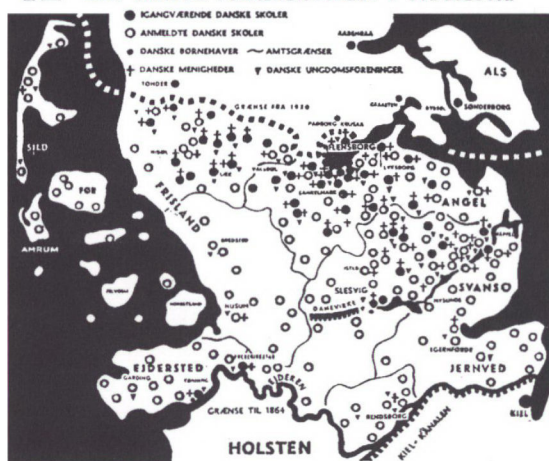
Et Sydslesvig-kursus afholdt i Vingsted-centret for hele Vejle amt, hvor bl.a. landdagsmand Samuel Münchow talte, fik en fyldig presse-omtale og gav dermed afstemningen en yderligere opbakning. Op til valgdagen modtog alle husstande yderligere brevkort, der på et kort og i tal viste den danske bevægelse i Sydslesvig.

Resultatet blev, at 81 pct. af vælgerne deltog, og der var stor tilslutning til 1. spørgsmål, 67,4 pct. svarede ja, mens 51,7 pct. kunne gå ind for 2. spørgsmål og 51,7 pct. for det 3. spørgsmål. De absolutte nej-sigere lå på henholdsvis 7,9, 11,5 og 18,7 pct. Hvor vidt en landsdækkende tilsvarende folkeafstemning ville have givet et lignende resultat, er nok svært at sige. På lokalt plan skabte det imidlertid en livlig Sydslesviginteresse. Set i bakspejlet må man dog erkende, at tiden i realiteten var løbet fra nogen form for dansk tilkendegivelse.

Landsindsamling af underskrifter

Det samme kan faktisk siges om den store landsindsamling af underskrifter i 1949. Her satte Sydslesvigsk Udvalg på landsplan et vældigt apparat i gang, og aktionen kostede store penge. Underskriverne skulle her tilkendegive, at: »Undertegnede danske statsborgere over

DEN DANSKE FOLKEBEVÆGELSE I SYDSLESVIG

Postkort (ovenfor) og stemmeseddel (på modsat side) trykt i forbindelse med sogneafstemningerne om Sydslesvig 1948.

Kendsgærninger Marts 1948

1. Fra de ældste Tider indtil 1864 er Sydslesvig en Del af Danmarks Rige. Trods tysk Undertrykkelse og Trusler søger Befolkningen at bevise sin Vilje til Danskhed.
2. 70.000 Sydslesvigere samles ved dansk Aarsmøde 1946. 85.000 i 1947.
3. 80.000 stemmer Dansk ved Oktobervalget 1946.
4. 100.000 (1/3 af den hjemmehørende Befolkning) ved Aprilvalget 1947.
4. 75.000 voksne er Medlemmer af Sydslesvigsk Forening.
5. 58 danske Skoler og Børnehaver med 13.000 Elever er i Gang. Yderligere 130 Skoler er anmeldt, men Kiel-Regeringen har siden Maj 1948 ikke tilladt nogen ny Skole.
6. 59 danske Ungdomsforeninger med 8.500 Medlemmer er oprettet.
7. 45.000 holder Flensborg Avis.
8. 72 danske Menigheder samler Titusinder til dansk Kirkegang.
9. 320.000 østprøjsiske Flygtninge truer alvorligt Sydslesvigernes Nationalitet og den danske Grænse.
10. Sydslesvigerne giver nu Afkald paa materiel-Hjælp fra Danmark, men fastholder overfor Stormagterne Ønsket om et særligt Styre adskilt fra Tyskland.

25 år opfordrer indtrængende regering og rigsdag til af yderste evne at støtte de dansksindede sydslesvigeres henvendelse til vore allierede om en sikring af de hjemmehørende sydslesvigeres nationale selvbestemmelsesret«.

Denne underskriftsindsamling fik næsten 1 mill. underskrifter. Det skal dog ikke skjules, at der også inden for Sydslesvigsk Udvalg var stærkt delte meninger om hensigtsmæssigheden med denne kampagne. Imidlertid kunne vi i Midtjylland være ganske godt tilfredse. Igen var det især landsognene, der viste den største tilslutning med omkring 60 pct. Det kneb mere i byerne, hvor tilslutningen lå mellem 20-40 pct., i Århus endda kun 13 pct.

En pudsig ting, der nok senere blev af en vis betydning for mig, skete, da jeg en dag under indsamlingsforløbet blev ringet op af grosserer Peter Michaelsen, Lunderskov, Grænseforeningens næstformand og formand for de sønderjydske foreninger i Ribe amt. Han ville vide, om der overhovedet skete noget i Ribe amt. Da Grænseforeningen ikke havde ønsket at være med til at anbefale underskriftsindsamlingen, havde jeg ikke ment det nødvendigt også at kontakte Peter Michaelsen. På hans egn var der flere andre, som godt ville påtage sig arbejdet. Nu kunne jeg derfor trøstigt meddele Peter Mi-

chaelsen, at alt var organiseret, endog på hans egen egn, og de første resultater fra Ribe amt forelå med fine tal. Peter Michaelsen blev tydeligt imponeret, og det blev mig en god hjælp, da jeg bare et par år senere kom i direkte samarbejde med ham.

Der skete omkring 1948/49 også visse ændringer indenfor Sydslesvigsk Udvalgs top. Jørgen Kisbye Møller fratrådte i efteråret 1948 som kontorchef og afløstes en kort tid af ingeniør S. Stochholm og siden af oberstløjtnant E. Toussieng, der i en periode havde været dansk forbindelsesofficer i Sydslesvig. Her blev han imidlertid erklæret uønsket, og hans temperament taget i betragtning, kunne det nok lyde rimeligt, at han kunne være ubekvem for såvel briter og tyskere. Hans efterfølger oberst H. M. Lunding havde større diplomatiske evner og fik da også udrettet adskilligt for de danske. Selv fik jeg imidlertid et helt fortrinligt samarbejde med Toussieng i de år, der fulgte.

Også udvalgets formand, fhv. minister Niels Høst, forlod ved nytårstid 1949 Sydslesvigsk Udvalg. De ofte ret stejle meninger, han kom ud for ikke mindst fra enkelte københavnske udvalgsmedlemmers side, førte til modsætninger, Høst ikke i længden ville stå model til. Han afløstes af professor Lars Hansen Larsen, som ret hurtigt fik styr på udvalget, og som den stærke personlighed han var, kunne han sætte sin vilje igennem, uanset om nogle hoveder måtte rulle.

Et særdeles spændende menneske var professor D. L. Savery, wallisisk medlem af det britiske parlament og stærkt optaget af Sydslesvigspørgsmålet. Sydslesvigsk Udvalg havde indbudt ham til et besøg i Danmark og i Sydslesvig, og det faldt i min lod at være hans ledsager i de dage, han var i Jylland. Professoren havde i sine unge dage været docent ved universitetet i Marburg og var derfor perfekt i tysk. Så mens vi kørte Jylland rundt i en af skibsreder A. P. Møller til rådighed stillet bil med chauffør, underholdt vi os på tysk, som jeg beherskede bedre end engelsk.

På Snoghøj Gymnastikhøjskole holdt professor Savery foredrag, hvor han til stor fryd for den meget store forsamling forkyndte, at i hundredåret for 1864 ville Sydslesvig nok vende tilbage. Professoren var også i København og på et besøg i Sydslesvig. Jeg fulgte ham til Englandsbåden i Esbjerg, og siden sendte han mig flere af sine taler fra parlamentet, hvor han gik så vidt som til at kræve, at England på trods af Danmarks afvisende holdning skulle imødekomme sydslesvigernes ønske om at blive frigjort fra Tyskland.

Oftest var det dog sydslesvigere, jeg traf sammen med. Her skal

kun nævnes Hermann Clausen, der i 1949 blev valgt til medlem af den vesttyske forbundsdag, Hans Ronald Jørgensen, der var en fremragende organisator, Niels Bøgh Andersen, Carsten Boysen, Hermann Tychsen og jævnligt også pastor H. F. Petersen fra Flensborg.

Blandt dem, jeg havde med på foredragsturné, var også rektor Paul Wehlitz fra Gottorpskolen i Slesvig. Wehlitz var indtil 1920 lærer i Mellerup ved Agerskov, men ved Genforeningen valgte han at flytte sydpå. Han følte ikke, han kunne leve under dansk styre. Han fik embede i Fovlyk i Angel, hvor han i 30'erne fik til opgave at modbevise den netop af Claus Eskildsen udsendte »Dansk Grænselære« og herunder påstanden om, at Slesvig altid havde været dansk. Wehlitz var selv meget hjemstavnsbevidst og derfor også af den opfattelse, at Slesvig og i hvert fald Sydslesvig aldrig havde været dansk. Jo mere han imidlertid læste i Eskildsens bog, des mere blev han klar over, at det faktisk forholdt sig noget anderledes, ja at Slesvig – ifølge nazisternes Blod og jord-teori! – jo så tydeligt havde en dansk fortid og var gammelt dansk land. Det rokkede stærkt ved hans tyske overbevisning. Som troende kristen kunne han heller ikke bifalde nazisternes »trosbekendelse«, og da han vel åbent havde givet udtryk for sine tanker, blev han suspenderet. I 1945 meldte han sig til det danske skolevæsen og blev rektor for en dansk skole i Slesvig.

Under vore køreture fortalte han mig sin livshistorie og lagde ikke skjul på, hvor meget han i 1920 havde taget fejl. Samme dag, som jeg havde taget afsked med Paul Wehlitz, skulle jeg om aftenen tale ved et møde i Agerskov. Helt naturligt startede jeg med at bringe en hilsen fra deres tidligere lærer i Mellerup. »Ham den tysker«, lød det nede fra bordene. Nej, ham troede disse sønderjyder ikke på.

Fadderskaber

Et område, jeg gik op i med særlig interesse, var fadderskabs- eller venskabsarbejdet. Dyrslæge Harald Olsen, Rødovre, havde på Sydslesvigsk Udvalgs landsmøde i 1948 forelagt en plan over, hvordan fadderskaberne skulle fordeles ud over landet. Tanken var, at ud over de egentlige sønderjyske organisationer skulle også landbo- eller borgerforeninger, husmoderforeninger, ungdomsorganisationer m.v. inddrages for dermed at skabe bredest mulig interesse. Her fik jeg til opgave at udbygge fadderskaber for Flensborg og Sydtønder amter i det midtjyske område og på Fyn.

I Grænseforeningen fulgtes min oprettelse af fadderskaber med nogen bekymring. Jeg blev derfor indbudt til et møde på Grænseforeningens kontor, hvor kontorchef Antoni Petersen og fuldmægtig O. M. Olesen foreholdt mig, at et for intensivt fadderskabsarbejde nemt kunne blive til skade for Grænseforeningens egne skoleindsamlinger. Det var jeg nu ikke helt enig i, netop en øget personlig kontakt over grænsen ville fremme interessen og dermed offerviljen, og jeg tror faktisk, jeg fik ret. Da jeg i slutningen af min Sydslesvigsk Udvalgs-tid deltog i to af Grænseforeningens amtsindsamlinger, i Skanderborg amt til skolen i Hostrup og i Århus-Randers amter til skolen i Strukstrup, to amter hvor jeg netop have opnået gode resultater i udbygning af fadderskabsarbejdet, viste det sig forholdsvis nemt at skaffe midler til skolerne.

Vi levede stadig i visumtiden, og ville foreninger fra Sydslesvig på besøg i Danmark, måtte der foreligge behørig indbydelse. Det voldte ikke større besvær, når en fadderskabskreds stod som indbyder. Men ikke alle distrikter i Sydslesvig var så begunstigede, og da gjaldt det om at finde en udvej. Fra den pågældende amtssekretær i Sydslesvig fik jeg sendt deltagerlister, og det var så op til mig enten at finde en kreds, der ville stå som indbyder eller simpelthen opfinde en kreds. Forsynet med de rette stempler gik indbydelsen af sted, og i reglen blev et visum sikret, somme tider endda uden at den indbydende kreds kendte noget til eller fik besvær af besøget.

Desværre kunne jeg ikke selv komme over grænsen. Alle samtaler med sydslesvigere måtte føres på denne side grænsen. Det var derfor på høje tid, at jeg også kom en tur til Sydslesvig, men det viste sig slet ikke at være så nemt.

To gange fik jeg afslag fra de visumudstedende myndigheder. Selv om jeg pegede på, at jeg havde en personlig interesse i at komme til Flensborg, hvor min far havde boet, og jeg desuden havde en indbydelse fra Sydslesvigsk Forening, så var døren fortsat lukket.

Gensyn med Sydslesvig

I efteråret 1948 traf jeg under et møde i Fredericia generalsekretær Frants Thygesen. Vi snakkede om det kedelige i, at jeg ikke kunne komme over grænsen, skønt jeg jo var officielt indbud. Det var nok min tilknytning til Sydslesvigsk Udvalg, der voldte hindringer. Jeg kom da til at nævne, at der i mit pas under stillingsbetegnelse stadig

stod »landmand«. Det gav pludselig den rigtige idé. Det var ikke som rejsesekretær i Sydslesvigsk Udvalg, jeg skulle inviteres, men som landmand, oven i købet Diplomlandwirt. Derfor blev jeg nu inviteret af de sydslesvigske landboforeninger til at holde foredrag og vise film om den jyske hest. Nu var der pludselig ikke mere i vejen. Der blev omgående bevilget visum, og den 3. januar 1949 kunne jeg passere grænsen, dog ikke uden at opleve et typisk mellem spil. Lige op til jul havde jeg fået en stor pakke af Sydslesvigsk Udvalgs blad »Det brændende Spørgsmål«. Jeg skønnede, at det ville de sikkert have glæde af i Sydslesvig, så jeg tog pakken med. Inderst inde var jeg dog ikke helt sikker på, om det nu var så godt. Bladet var ikke velset hos myndighederne. Så da jeg skulle gennem grænsekontrollen – det var endnu i den gamle toldbygning i Kruså – holdt jeg pakken et stykke under skranken. Grænsebetjenten fik alligevel øje på den. Hvad det så var? Og prompte svarede jeg »Weihnachtshefte«, for hele forsiden var et stort julemotiv. Ja men så var det da i orden, blot skulle jeg betale 39 Pfennig i papirtold.

Det var unægteligt et andet Sydslesvig end det jeg kendte fra før krigen. Flensborg var blevet en grå og trist by, og det myldrede med mennesker overalt. Som følge af flygtningetilstrømningen var byens indbyggertal øget med ca. 40.000 siden 1939. Selv om den værste sortbørs efter D-markens indførelse i 1948 var ophørt, så stod handlende overalt og falbød et eller andet. Cigaretter var stadig hård valuta, især når det var engelske.

Min ungdoms bebyggelse Burghof i Flensborg havde skiftet karakter. I 1939 var der tre danske familier. Nu var nærmest hele komplekset dansk. Det var spændende at besøge nogle af de nye kontorer som ungdomssekretariatet i Norderhofenden, bysekretariatet i Nicolajgade eller det danske hospital i det gamle skyttehus. Overalt var der travlhed. Det første danske møde, jeg overværede i Flensborg, var Helligånds menigheds nytårsmøde i Borgerforeningen, hvis sal var fyldt til bristepunktet. Ligegyldigt, hvor man færdedes, vrimlede det med mennesker, og overalt i hjemmene havde man flygtninge, så der knapt var plads til de egentlige beboere.

I Flensborg blev jeg modtaget af konsulent Aage Sørensen og samme dag var vi vestpå til et besøg hos Johannes Oldsen i Lindholm, og om aftenen holdt jeg så foredrag og viste film om den jyske hest i Risum kro, hvor Carsten Boysen, der en tid havde været borgmester i kommunen, nu var kromand. Det blev, så vidt jeg husker, også det

eneste hesteforedrag jeg holdt, men i de fire dage, mit første besøg varede, gjaldt det først og fremmest om at få snakket med så mange som muligt og danne sig et indtryk af stemningen. Der skulle desuden snakkes fadderskaber med amtssekretærer og distriktsformænd.

Det mærkedes tydeligt, at hernede levede mange stadig i håbet. Hvornår kommer genforeningen, var et tilbagevendende spørgsmål. Sent glemmer jeg et besøg hos købmand Carl Moltzen i Kappel. Han hørte til de meget engagerede, og da jeg om aftenen sammen med skoleleder Martin Mortensen, hvis barakskole i Kappel i juleferien af en eller anden besynderlig grund var blevet totalt mørkelagt, besøgte Moltzen, var det helt naturligt den forventede genforening, snakken drejede sig om. Moltzen havde den skønne drøm, at i modsætning til Christian X, der red over grænsen på den hvide hest, skulle Frederik IX komme sejlene ind ad Slien på »Dannebrog« og igen overtage det tabte land. Her var håbet stadig ubrudt.

Det hændte dog også, at man mødte de allerede skuffede. En købmand i Sønderbrarup betroede mig, at han havde været med, sendt sine børn i dansk skole, været medlem af Sydslesvigsk Forening, men han måtte vælge enten sin danskhed eller forretningen. Han valgte det sidste. Det hele blev jo nok ikke til noget. Noget lignende oplevede jeg, da jeg sammen med professor Hansen Larsen og konsulent Aage Sørensen senere på året skulle deltage i et møde hos gårdejer Peter Hansen, Philipstal ved Stenbjerg. Også han hørte til dem der endnu sad med et stille håb. Anderledes med den fremmødte kreds af Angel-proprietærer og forpagtere. Flere af dem var velkendt med danske landbrugsforhold, og nogle havde endda en tid været i Nordslesvig. Igen var det afgørende spørgsmål, hvad bliver det til? Ville Danmark overtage Sydslesvig, var det i orden, og de ville givetvis loyalt have tilpasset sig. Men glippede det, så foretrak de at blive på tysk side. Jeg kunne godt forstå dem. I den stadig ophedede situation kunne det være svært at bryde med det tyske landsbyfællesskab. Men det var netop sådanne folk, der var brug for i Angel, hvis danskerne skulle markere sig. Nu var det husmænd, håndværkere og landarbejdere, der åbent bekendte sig til det danske og stod for det lokale danske foreningsarbejde og det uanset, hvilke følger det kunne få for dem personligt. Men i Angel med de store standsforskelle havde de ofte dygtige landmænd svært ved at acceptere en dansk forening, deres fodermester måske var formand for. Peter Hansen forblev tro overfor det danske. Til gengæld blev hans søn en solid tysk partigænger indenfor FDP.

Glimt fra årsmødeoptøget i Flensborg 1957. Flensborg 3. distrikt på vej til årsmødet under Dannebrog og den slesvigske løvefane. Først fra midten af 1950'erne var det tilladt at føre Dannebrog i optog. Foto i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Det viste sig herefter meget nemt at komme til Sydslesvig. Straks jeg søgte igen – til landbrugsforedrag – gik det i orden, og tredje gang fik jeg løbende visum, så nu var døren for alvor åben.

Der var også stærkt brug for det. Jeg blev indbudt til en række foredrag under den sydslesvigske ungdomsuge, og desuden krævede udbygningen af fadderskabsarbejdet, at jeg tog ud i de enkelte distrikter. Det gav anledning til at besøge alle egne af Sydslesvig og samtidig møde en række interessante personer. Lad mig her nævne et besøg sammen med amtssekretær Lars Schubert hos gdr. Detlef Thomsen i Vinnert på Husum-egnen. Denne vestslesvigske bonde havde i 1919 ladet sig opstille og blev også valgt til den tyske nationalforsamling i Weimar. Hans danske sympatier gav ham en del vanskeligheder, da danskheden på Husumegnen dengang stod ret svagt. Efter 1945 holdt han sig ikke længere tilbage og lagde betydelige kræfter i det danske landbo- og kreditforeningsarbejde.

En anden spændende person var godsejer Daniel Petersen, Vesterholt. Selv var han født nordslesviger men havde under første verdenskrig købt den store gård ude ved Treja. I mellemkrigsårene var

han stærkt engageret i det danske arbejde. Som det temperamentsfulde menneske, han var, kunne han ikke skjule bitterheden over Danmarks holdning, og det var ikke blide ord, der faldt om Hans Hedtofts stilling til Sydslesvig. Mere besindighed mødte man hos Hermann Lorenzen, Kollund mark. Han havde altid været dansk trods de ublide vilkår. Selv om han følte skuffelse over, at Danmark ikke efter det tyske sammenbrud havde overtaget Sydslesvig, så tog han det roligt. »Vi skal nok klare os«, mente han. Det samme gjaldt Theodor Andersen i Aventoft, Niels Bøgh Andersens far. Han og hans gæve kone havde levet her lige op ad grænsen. De oplevede skuffelsen i 1920 og nu igen i 1945. »Men der kommer en dag i morgen«, var gamle Theodors løsen. Troen på en dansk fremtid for hans hjemstavn svigtede aldrig. Eller jeg mindes Nis Toft i Rødenæs kun få km fra grænsen. Vel var han skuffet, men det danske drømte han ikke om at svigte.

Spændende var det også at gentræffe A. Lorenz Büchert fra Jaruplund. Jeg kendte ham svagt fra min Flensborgtid før krigen, og jeg havde talt sammen med ham ved et møde i Vamdrup. Denne jævne bonde, der i 1920 havde lært sig dansk gennem læsning af Flensborg Avis og siden givet sine meninger udtryk i to bøger, troede også stærkt på en genforening. Han opgav aldrig håbet, og det gjorde hans søn Nicolaj, som i en lang årrække efter krigen var skoleleder i Husby, heller ikke.

En aften, da jeg var på vej til et møde i Tinningsted, gik det galt med bilen. De sydslesvigske veje var ikke gode for mit alderstegne køretøj. En aksel var gået. Jeg havde lige passeret en større gård og her gik jeg ind og spurgte på pænt tysk om jeg måtte ringe til Falck i Tønder. Man lovede også at hente bilen, men der ville gå nogen tid, for Falck kunne ikke uden videre krydse grænsen. Så blev jeg budt indenfor, og vi snakkede hyggeligt over en grog, stadig på tysk. På en væghylde overvågede en buste af Bismarck, at vi holdt den rette tone. Jeg blev klar over, at jeg var kommet ind til en af egnens kendte tyskere, grd. Chr. Jessen-Tinningsted, som havde været eller måske stadig var amtsforstander. Mens vi snakkede, kom en karl ind og spurgte på klingende sønderjysk om et eller andet og fik omgående svar i samme mål. Så var isen brudt, og snakken gik videre på sønderjysk. Chr. Jessen var selv hesteopdrætter, og pludselig havde vi meget at snakke om og opdagede også, at vi havde en mængde fælles bekendte i Nordslesvig. Hans kone var af en dansk slægt i Skærbæk og

fik mig da også fortalt, at deres datter nylig var blevet viet af den danske præst i Læk.

Hvor besynderlige grænselandsforhold kan være, fik jeg også konstateret, da jeg skulle besøge SSF-distriktformanden i Hjøldelund, en hr. Kirsten. Han var ikke hjemme, for han var i Nordslesvig for at hente »Verwandtenkinder« – slægtningebørn. Det tyggede jeg lidt på, indtil jeg kom i tanker om, at vi i Haderslev havde et pensionat drevet af en familie Kirsten. Men de var tyske. Børn fra det tyske mindretal måtte komme på familiebesøg syd for grænsen. Og her hentede så denne nu danske distriktsformand børnene hos sin stadig tysksindede familie i Haderslev. Da jeg senere traf hr. Kirsten, mærkede jeg også her den voksende tvivl. Han så ret mørkt på udsigterne for det danske arbejde. En ønsket dansk skole fik man næppe, og så var der nok heller ikke længere brug for et fadderskab. Senere fik man dog på de kanter det danske forsamlingshus i Mønkebøl, og her foregår et ganske solidt arbejde, og det fadderskab til en nordjysk forening, som kom i stand, består stadig.

Et andet besøg var i Jerreshøj-Tarp, hvortil jeg havde formidlet en kontakt til Brande. Her holdt jeg et landbrugsforedrag, og efter mødet kom jeg til at sove i det soveværelse hos gdr. von der Wehl, hvor stedets danske skole havde til huse. Her blev det til et hyggeligt gensyn med Carla Schiebler, som jeg kendte fra mit arbejde i Det unge Grænseværn. Efter 1945 rejste hun som lærer til Sydslesvig, inden hun overtog gerningen som forstander for den nyoprettede ungdomsskole i Højer.

I 1950 var jeg nogle dejlige dage på Sild, hvor jeg blev den første gæst i den danske skole i Hørnum. Både den og skolen i Stedesand var resultater af indsatsen fra de to fadderskabskredse i Grindsted og Ølgod. Da man hørte, at det eneste man faktisk havde brug for, var en dansk skole, indsamledes de fornødne midler, og i Oksbøllejren købtes en stor barak, hvis ene halvdel kom til Stedesand og den anden til Hørnum. Skoledirektør Bernhard Hansen brugte ikke helt blide ord om disse selvbestaltede forsøg på at rejse skoler i Sydslesvig. Hverken Hørnum eller Stedesand stod på hans liste over skoleønsker. Men nu var de der. De holdt ikke så længe, men begge skoler fortsattes som danske forsamlingshuse. Skolen i Hørnum blev siden kursus- og lejrskolecenter. Jeg kom siden til at opleve, hvordan vrede vendelboer på et sendemandsmøde af Bernhard Hansen krævede at den danske skole i Tating, de havde samlet penge ind til, nu omsider kom

Fra rejsegilde på et af de mange skolebyggerier i 1950'erne. I midten skoledirektør Bernhard Hansen, yderst til venstre skoleforeningens formand grosserer Cornelius Hansen og Grænseforeningens næstformand Peter Michaelsen, Lunderskov. Foto i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

i gang. Tating hørte efter mit skøn heller ikke til de skoler, der egentlig skulle være rejst. Men endnu kan jeg se en glædesstrålende Bernhard Hansen skride ind i salen, afbryde mødet og meddele, at han fra Kiel netop havde modtaget meddelelse om, at skolen i Tating var godkendt. Stor jubel.

Mine kontakter til Bernhard Hansen havde kun været få. Jeg kendte ham fra forskellige møder og ikke mindst huskede jeg ham fra den djærve indsats, han øvede i mellemkrigsårene som lærer på Duborgskolen. Nu stod vi i den situation, at fadderskabet i Bjerre herred til den danske skole i Oversø havde indsamlet ca. 20.000 kr. som skulle anvendes til et mødelokale ved skolen eller helst en sal. Det måtte vi først snakke med skoledirektøren om. Sagen syntes ikke at interessere skoledirektøren synderligt. Det kunne da være udmærket med et mødelokale, men nu måtte man se. Da de gode folk fra Bjerre herred havde forelagt deres sag og forlod mødet, bad Bernhard Hansen mig om at blive. Jeg var nærmest indstillet på, at jeg nok skulle have en omgang for min nævenyttighed. Men nej. Først slog Bernhard vindu-

et op, og udsendte en række saftige sømandseder, der vel kunne fortolkes derhen, at den sag, vi lige havde talt om, ikke passede ham. Sådan lå landet dog ikke. Han skulle bare have luft, og så ville han iøvrigt snakke. Det blev en lang og givtig snak. Jeg havde ude omkring mødt stærkt delte meninger om denne ofte ret egensindige skoledirektør. Her glemte man ofte, hvor mange hensyn han i grunden skulle tage såvel til briterne, tyskerne, de bevilgende myndigheder i Danmark, Grænseforeningen og så de mange venlige kredse, der gerne ville gøre et eller andet godt for netop deres venskabskreds, og endelig var der jo sydslesvigerne, der ofte ikke forstod hans dispositioner og godt kunne være kritiske.

Det blev efterhånden til mange Sydslesvigbesøg i mange forskellige ærinder. Det må have været engang i 1950, at jeg sammen med provst K. B. Hillgaard, Skivholme, formand for Grænseforeningen i Århus amt, skulle til Pries med en ladning tøj. Det var der overalt hårdt brug for. Men tolderne kiggede lidt mistroisk på vor ladning, indtil jeg fik sagt, at det skulle til Kiel. Pries er som bekendt en forstad til Kiel, så det var jo ikke helt ved siden af. Straks kom det store smil frem, og vi lod gerne de tyske toldere tro, at tøjjet var til nødstedte tyskere i Kiel.

Det blev også året, hvor jeg første gang igen kunne være med til et dansk årsmøde. Jeg blev sendt til Vesterland og indledte her den ubrudte række af årsmødetaler frem til 1988. Den 9. juli 1950 var der landdagsvalg. Danskheden fik 71.811 stemmer og 4 mandater. Nedtællingen var så tydelig begyndt. Skuffelsen eller erkendelsen af, at en genforening næppe kunne ventes, bredte sig, samtidig med at den tyske modstand blev stadig mere aggressiv.

I efteråret 1950 kom jeg til at lede den første udflugt til Sydslesvig. Det var Sydslesvigsk Udvalg i Vejle amt, der indbød, og turen gik gennem Angel til Ekernførde og videre til Rendsborg, hvor der var indkvartering, og hvor der om aftenen holdtes en stor fest. Næste dag gik det til Slesvig og Danevirke, og her løb jeg første gang på Søren Telling, som skulle føre os rundt i de gamle volde. Han var en spændende person og havde ført en noget omtumlet tilværelse. Det er næppe for meget sagt, at han var den sidste landsknægt. Men fortælle det kunne han. Han kunne få folk til at lytte og gøre tingene så lyslevende, at man næsten kunne se de gamle kæmper holde vagt ved Danevirke. Det var hans store fortjeneste, at Danevirke ikke i 1945 blev udsløttet af tyske tankfælder.

Valgkamp 1951

I april 1951 var der kommunalvalg i Sydslesvig. Der var jo valg næsten hvert år, og det havde tappet svært i Sydslesvigsk Vælgerforenings kasse. Da man samtidig var klar over, at meget stod på spil ikke mindst i Flensborg, hvor det danske flertal var truet, skulle der gerne skaffes penge, og det blev min opgave at finde kilder. Det lykkedes – der indløb flere store checks. Ved valget opnåede SSW 66.172 stemmer, hvilket sammenlignet med landdagsvalget året før var et tab på ca. 6.000 stemmer. Mere kedeligt var, at det danske byrådsflertal i Flensborg gik tabt.

Kort før valget blev jeg bedt om at køre til Flensborg og aflevere et større antal – vel en 5.000 – valgbrochurer, der var trykt i Danmark. Da en heldigvis ikke videre oplagt tysk grænsebetjent spurgte, hvad det dog var for en mængde papir, forklarede jeg ham omhyggeligt, at jeg ofte holdt landbrugsforedrag i Sydslesvig, og her var det nødvendigt med trykte bilag. Det forstod han da godt, mens han opgivende sagde til mig – det var nemlig en temmelig varm sommerdag: »At De gider«. I Flensborg blev man begejstret for denne hjælp. Brochurerne skulle omgående fordeles. Og så ville man gerne have et lignende antal til det store møde i Det tyske Hus aftenen før valget, så alle deltagere – den gang kunne et dansk valgmøde godt fylde alle husets 1.500 pladser – kunne få brochurer til at fordele til naboer og bekendte. En ny forsyning blev hentet. Heldigvis følger heldet ofte de tossede. Det var samme grænsebetjent, der stod i Kruså og igen med ordene »At De gider« lod mig passere grænsen.

At brochuren ikke var absolut velset, fik vi imidlertid konstateret samme dag. Stud.mag., senere professor og dansk generalkonsul Lorenz Rerup ankom om eftermiddagen med toget til Flensborg. I hans kuffert fandt grænsebetjentene bare to sølle eksemplarer af dette skrift. Det var indførsel af politisk hetzpropaganda. Rerup blev anholdt, og alle mulige instanser fik travlt med at få ham fri igen. Først sent på aftenen slap han ud. Da var samme brochure i mellemtiden spredt over hele Flensborg. Valgmødet fortsatte iøvrigt med et mægtigt fakkeltog fra Det tyske Hus til Nørreport. Men også faklerne skulle betales, og det var der ingen penge til. Igen måtte jeg gå tiggergang og fik da, så vidt jeg kan se, også pengene.

I disse år blev der fra tysk side lagt mange hindringer i vejen for det danske arbejde. Også politisk forsøgte ministerpræsident Lübke

at stække danskheden gennem ændring af valgloven, hvorefter der krævedes 7,5 pct. af alle stemmer i Slesvig-Holsten for at blive repræsenteret i landdagen. Forslaget måtte dog efter en dansk klage til Forbundsdomstolen i Karlsruhe ændres og kom til at lyde på 5 pct. Men også denne bestemmelse kunne – og det blev jo tilfældet i 1954 – true de danske mandater.

Min sidste tid i Sydslesvigsk Udvalg

Året 1951 blev mit sidste i Sydslesvigsk Udvalg. Gennem længere tid havde økonomien været anstrengt. A. P. Møller, der gennem flere år havde financieret væsentlige driftsudgifter, var nu indstillet på at anvende pengene direkte i Sydslesvig. På landsmødet i efteråret 1950 havde man derfor vedtaget at omdanne Sydslesvigsk Udvalg til en medlemsorganisation. Det var der imidlertid ret så delte meninger om. Mens man i København og på Sjælland nok kunne følge tanken og også fik tegnet en del medlemmer, lå det anderledes i resten af landet.

I Midtjylland, hvor vi hele tiden havde opretholdt et nært samarbejde med de lokale sønderjydske foreninger under Grænseforeningen, og hvor i mange tilfælde den sønderjyske forenings bestyrelse også fungerede som lokaludvalg for Sydslesvigsk Udvalg, var vi ikke interesseret i at ødelægge dette gode samarbejde ved at skabe en form for konkurrenceorganisation. Måske var vi også af den mening, at Grænseforeningen og dermed de lokale sønderjyske foreninger nok fortsat ville bestå, hvilket især ville få betydning for det efter vor mening så vigtige fadderskabs- eller venskabsarbejde. Desuden viste det sig, at adskillige af de lokaludvalg, der var oprettet, kun fungerede i kort tid, og at tegne medlemmer var de slet ikke interesseret i.

Der kunne godt skaffes penge, hvilket vi ikke mindst konstaterede, da Sydslesvigsk Udvalg startede indsamlingen til danske skoler i Rendsborg og Ejderområdet. Vi meddelte derfor professor Hansen Larsen, at vi ønskede at bevare den bestående løse organisationsform, ligesom vi tilbød at skaffe beløb, der svarede til et rimeligt antal medlemmer, men det faldt aldeles ikke i Hansen Larsens smag. Han henviste til de betydelige faste bidrag, der var tegnet ikke mindst blandt landmænd på Sjælland, og som yderligere skulle følges op af medlemsbidrag.

Det var da også en ganske stor opgave udvalget havde påtaget sig

med de tre danske skoler henholdsvis i Rendsborg, Vestermølle og Drage. Dansk Skoleforening måtte ikke drive skoler syd for linien Sli-Danevirke-Frederiksstad, en linie der i skyggen af den igangværende Koreakrig af skoledirektør Bernhard Hansen blev betegnet som Sydslesvigs 38. breddegrad. Derfor var Slesvig-Ligaen gået i gang med et byggeri i Ekernførde, mens foreninger i hovedstaden indsamlede til en skole i Askfeldt. Til finansiering af Sydslesvigsk Udvalgs skoler oprettedes Ejderindsamlingen, og i Sydslesvig blev disse skoler administreret af Ejderselskabet.

De store opgaver gjorde det vanskeligt at opretholde en større administration. Hovedkontoret flyttede flere gange og personalet blev indskrænket. Samtidig måttet nettet af rejsesekretærer beskæres. Vi var ganske vist kun tre tilbage, konsulent Jørgen Hansen på Sjælland, højskolelærer Peter Seegert i Nordjylland, mens jeg arbejdede i Midtjylland og Sønderjylland. På Fyn varetog lærer Aage Ovesen et deltidjob som sekretær.

I april 1951 kom den første opsigelse. Peter Seegert valgte at fratræde og overtog stillingen som forstander for Voldby efterskole ved Grenå. Som følge deraf blev jeg nu bedt om at bestride arbejdet i hele Jylland, hvilket var en nærmest uoverkommelig opgave, og det blev derfor kun til rent sporadiske besøg i det nordjyske. Her var landsdelsformanden stiftsprovst og senere biskop Chr. Baun heller ikke videre indstillet på, at der skulle oprettes en medlemsorganisation.

Helt naturligt var der en del usikkerhed omkring Sydslesvigsk Udvalg. Nogle var utilfredse med Hansen Larsens egenrådige ledelse, og der rejstes en direkte opposition, som dog hurtigt løb ud i sandet. Nogle af de oprørske blev simpelthen fjernet. Også et forsøg fra lektor Viggo Petersen i Sønderborg og Slesvigligaens formand Peter Krage-lund på at etablere en sammenslutning af Sydslesvigsk Udvalg og Slesvig-Ligaen blev standset af Hansen Larsen. Han fulgte nøje, hvad der skete ude i landet. Det kunne jeg tydeligt konstatere, da jeg blev kaldt til et møde hos professoren for at gøre rede for mit kendskab til sammenslutningsplanerne, som jeg kendte, eftersom jeg som en slags observatør overværede Viggo Petersens møde i Sønderborg.

Jeg kan fra denne sidste periode se, at jeg holdt temmelig mange møder i Nordslesvig, hvor forståelsen for Sydslesvig nu var mere ud-bredt. Det var ikke længere, som amtmandinde Ingeborg Refslund Thomsen engang sagde, kun rigsdanske præster og lærere, der var optaget af Sydslesvig. Under mine møder mødte jeg ganske mange

gode lokale folk. I Tønder amt fik jeg et nært samarbejde med Durborgskolens senere rektor Knud Fanø. I Haderslev amt var det lærer Sigurd Ravn, Vojens, og ikke mindst han energiske kone, Ellen Grau, der styrede arbejdet. Da han blev et af ofrene for Hansen Larsens udrensninger, afløstes han af pastor Johs. Nielsen, Skodborg. I Sønderborg amt var kæmner Holger Dahl, Augustenborg, amtsformand. Han var måske nok mere Slesvigligamand, men udvalget havde dog en ganske stærk organisation. Kun i Aabenraa amt blev mine besøg mere tilfældige.

Overalt i Nordslesvig kunne man nu tydeligt fornemme det stemningskred, der var sket, og som jo allerede lå helt klart under folketingsvalget i 1947. Ikke uvæsentligt var det, at grænsen var blevet mere åben, så gamle bekendte og slægtinge igen kunne mødes, og man af dem fik et klart billede af, hvad der var sket i Sydslesvig. I Vejle amt påtog man sig gennem et par år en ganske særlig opgave. Jeg havde af rektor Hermann Tychsen i Flensborg fået besked om, at man stod med 300 børn fra danske skoler, som ikke kunne komme på sommerferieophold i Danmark. Nu ville man gerne sikre dem et ophold i efterårsferien. Det viste sig slet ikke så svært at få alle børnene anbragt i og omkring Vejle.

Imidlertid levede vi stadig med usikkerheden omkring Sydslesvigsk Udvalgs og dermed rejsesekretærarbejdets fremtid. Som nævnt var den første opsigelse kommet i foråret. Selv om jeg havde fået at vide, at jeg kunne regne med at fortsætte i hvert fald nogen tid, så var det alligevel usikkert.

Situationen må være rygtedes i Dansk Nordisk Ungdomsforbund, hvis formand pastor Kaj Lænkholm var inde på, at jeg kunne blive deres rejsesekretær og samtidig måske bestyre vandrerhjemmet i Store Jyndeved. Den plan viste sig dog ikke at være realisabel. Provst Hillgaard, Skivholme, der var formand for Jydske Venstre, kunne godt tænke sig at få mig knyttet til partiorganisationen, men heller ikke det var der rigtigt grundlag for, selv om det blev anbefalet Erik Eriksen.

På Grænseforeningens sendemandsmøde samme år hørte jeg imidlertid politimester Vagn Bro tale om, at vel havde man de udmærkede rejsesekretærer, der tegnede mange medlemmer og oprettede nye foreninger, men der kunne være brug for en sekretær, der tog sig af selve organisationsarbejdet. Det lød jo spændende, og jeg skrev straks til Vagn Bro og gjorde rede for mine tanker omkring sådan en stilling.

Politimester Vagn Bro (1894-1966) var et fremtrædende medlem af Grænseforeningens hovedstyrelse og forretningsudvalg og formand for organisationsudvalget. Her tager han en plakat for Det sønderjydske Lotteri i øjesyn. Foto i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Vagn Bro må imidlertid have misforstået mine ellers udførlige intentioner. Jeg fik brev om, at man ville overveje at finde et distrikt, hvor jeg som rejsesekretær kunne tegne medlemmer og iøvrigt tage mig af organisationsarbejdet. Det var nu ikke lige det, jeg havde tænkt mig.

Der var nemlig i mellemtiden kommet en opfordring fra Sydslesvigsk Forening, om jeg kunne tænke mig at komme til Sydslesvig og med bopæl et sted på vestkysten være SSF's rejsesekretær i hele landsdelen. Det lød jo helt anderledes tiltalende, så jeg slog til og nåede endda fra SSF's forretningsudvalg at få besked om, at jeg var ansat. Men den nye stilling var ikke normeret i SSF's budget. Jeg forsøgte så at snakke med A. P. Møller-fonden, der tidligere via Sydslesvigsk Udvalg havde betalt min løn. Men en samtale med kaptajn Mogens Møller gav ingen løfter. A. P. Møller ville anvende sine tilskud til andre formål.

Lidt mistrøstig vandrede jeg op til Grænseforeningen for at høre, om den ville hjælpe Sydslesvigsk Forening med økonomien til den påtænkte opgave. Kontorchef Antoni Petersen havde imidlertid helt andre tanker. Han henviste til mit brev til Vagn Bro og meddelte, at han godt ville anbefale, at Grænseforeningen oprettede en stilling som organisationssekretær. En samtale med grosserer Peter Michaelsen, Lunderskov, som på den tid var fungerende formand, bekræftede sagen. Med tiltræden 1. januar 1952 var jeg nu ansat som rejseinspektør i Grænseforeningen. Jeg blev inviteret til at møde med organisationsudvalget, som jeg herefter skulle stå til ansvar for, ligesom jeg på et påfølgende hovedstyrelsesmøde kunne danne mig et indtryk af de personer, jeg i tiden herefter skulle samarbejde med, og hvilke opgaver Grænseforeningen iøvrigt var optaget af.

Rejseinspektør i Grænseforeningen – foreningspleje

Min stilling som rejseinspektør i Grænseforeningen var noget af en nyskabelse. Mit arbejdsområde omfattede hele landet inclusive de opgaver, der meldte sig i Sydslesvig. Det var jo her, jeg kunne hente nye impulser til de foredrag, der ville melde sig, og til de artikler, jeg agtede at skrive. Det var derfor ikke helt forkert, når jeg engang i selvangivelsen til skattevæsnet på spørgsmålet arbejdsområde skrev »Danmark til Ejderen«.

Det var en velstyret og aktiv organisation, jeg nu skulle arbejde for. Grænseforeningen havde længe haft en række rejsesekretærer, men deres væsentligste opgave var at tegne nye medlemmer og at oprette nye foreninger, som derefter ofte blev overladt til sig selv. Vel var de lokale foreninger samlet i amtsorganisationer, men hverken amtsformænd eller amtssekretærer havde fornøden tid til at besøge det vok-

sende antal lokalforeninger. Kontoret i København lå for de fleste for langt væk. Den væsentligste kontakt bestod i udsendelse af cirkulærer og årligt indsendte foreningsindberetninger. Ellers var det årlige amtsmøde og på landsplan sendemandsmødet, den eneste mulighed for at bevare kontakten til og fra lokalforeningerne.

Her blev det nu min væsentligste opgave at udbygge en bedre kontakt mellem hovedorganisation, amtsforeninger og de lokale foreninger. Jeg skulle tage mig af selve organisationen og oplysningsarbejdet med foredrag, film og hjælp til foreningerne i deres mødevirksomhed. Organisationsudvalgets magtfulde formand var den navnkundige politimester Vagn Bro.

Vigtigt var det at medlemstallet kunne holdes. Da 2. Verdenskrig sluttede, talte Grænseforeningen 316 foreninger med 142.481 medlemmer. I 1948/49 nåede den helt op på 199.006 medlemmer fordelt på 379 lokale foreninger. Selv Vagn Bro så frem til et medlemstal på over 200.000. Men det blev aldrig nået. Sydslesvig-politikken var gået i hårdknude, og også i Sydslesvig var der en begyndende tilbagegang. Det påvirkede også interessen i Danmark og dermed Grænseforeningen, hvis medlemstal da jeg blev ansat i 1951, var dalet til 173.628, mens antallet af lokalforeninger nu var steget til 447.

Grænseforeningens fire rejsesekretærer tegnede dengang vel omkring en halv snes tusinde medlemmer om året. Det var jo endnu i de tider, hvor der især på landet altid kunne træffes folk hjemme. Det var da også især i landsognene, rejsesekretærerne fik deres bedste resultater. Vagn Bro var meget begejstret over rejsesekretærernes arbejde og fremhævede dem gerne i sin årlige beretning på sendemandsmødet som de folk, der i storm og regn cyklede ud ad de lange veje for at tegne nye medlemmer. Vist gjorde de et stort arbejde, men der var dog langt fra altid varig gevinst. Det sås året efter, når foreningen ville opkræve kontingent. Dertil kom, at en del små foreninger havde svært ved at klare opgaverne. Adskillige var nærmest blevet oprettet i en form for begejstringsrus i tiden omkring 1945. Problemerne i adskillige lokalforeninger fremgik tydeligt, da der alene for året 1951 savnedes oplysninger fra 100 af de ialt 440 lokalforeninger. Der var således brug for en mere direkte kontakt til foreningerne, deres formænd og bestyrelser.

Ved min ansættelse blev det aftalt, at jeg så hurtigt som muligt skulle besøge alle lokalforeninger ved simpelthen at tage et amt ad gangen. Grosserer Peter Michaelsen, Lunderskov, havde som for-

mand for De Samvirkende Sønderjyske Foreninger i Ribe amt og fungerende formand for Grænseforeningen, betinget sig at jeg startede i Ribe amt. Den 2. januar 1952 begyndte jeg så på min pilgrimsfærd.

Selv om enkelte lokalforeningsformænd havde udtalt sig kritisk over nu at skulle sættes under en slags inspektion, mærkede jeg dog aldrig nogen direkte modvilje. Tværtimod blev jeg alle steder modtaget hjerteligt, og enkelte lokalformænd følte det som en lettelse at have en person, de kunne henvende sig til og få hjælp til at få styr på foreningen.

På min første arbejdsdag nåede jeg at besøge 4 foreninger, og jeg fik en tydelig fornemmelse af, hvad der kunne ventes. I de to første foreninger var der ingen problemer. Den tredje havde problemer med en udenom foreningen etableret fadderskabskreds, og i den fjerde, Grindsted, var Sønderjysk Forening nærmest kun en skygge. Her fandtes en blomstrende Sydslesvigforening oprettet af det lokale Sydslesvigsk Udvalg, som samtidig var fadderskabskreds for Hørnum på Sild. Det blev da en af mine første opgaver at danne en samlet forening. Det blev en lokalforening under Grænseforeningen, som hele tiden har arbejdet fortræffeligt.

Alene i Ribe amt fandtes dengang 35 lokale foreninger. De fortsatte besøg førte til aftaler om at deltage ved bestyrelsesmøde eller at komme til foreningens generalforsamling. Foreningsvilkårene var yderst forskellige. Der var de gode foreninger, som gik nærmest af sig selv, og så dem, hvor vanskelighederne var tydelige, ja hvor man nærmest var ved at opgive ævred. I mange tilfælde viste det sig, at havde en forening en god fadderskabs- eller venskabskontakt over grænsen, var det betydeligt lettere at fastholde interessen. Værre var det, hvor der sad en formand, der kun havde overtaget posten, fordi ingen andre ville. Her sporede ofte modløshed og opgiveness. Straks i det første år var jeg ude for et af disse håbløse tilfælde. Det var i Fly i Viborg amt, hvor jeg var indbudt til generalforsamling, men hverken formand eller kasserer var mødt op og iøvrigt heller ikke andre. Men protokol og kassebog var afleveret til forsamlingshusets bestyrer, og han ville ikke beholde dem. Så det blev til en hurtig foreningsopløsning.

Nogle steder stødte jeg på en kreds af Det unge Grænseværn. Nu følte disse kredse sig nærmest forladte, da hovedforeningen ikke fungerede længere. Det var da helt naturligt at give disse kredse husly under Grænseforeningen. Også adskillige tidligere VU'ere, jeg traf på

min vej, fik jeg engageret i det sønderjyske arbejde. Jeg nåede i det første år at besøge alle foreninger i Ribe, Vejle, Skanderborg, Århus og Randers amter, desuden at starte i Viborg amt og tage en afstikker til Svendborg og Assens amter.

Enkelte opgaver havde jeg allerede tidligere været involveret i. I Bjerre herred syd for Horsens var startet en indsamling til et mødelokale ved Oversø skole. Den afsluttedes i foråret 1952 og gav det pæne resultat af omkring 18.000 kr. I Skanderborg havde jeg hjulpet Grænseforeningen med tilrettelæggelsen af indsamlingen til Hostrup skole. Det var en af mange amtsindsamlinger til rejsning af nye sydslesvigske skoler, som kunne erstatte nogle af de lige efter 1945 rejste skolebarakker. I Skanderborg indsamledes godt 40.000 kr., hvilket vel ikke var helt tilstrækkeligt til denne skole, men så klarede Grænseforeningen resten. I Randers og Århus amter startedes en indsamling til Strukstrup skole, og her indsamledes godt 100.000 kr.

En vigtig opgave i disse år var at skaffe tillidsmænd i foreningerne. Det var jo længe før vi kom ind i EDB-alderen med udsendte girokort. Opkrævningsarbejdet foregik stort set ved personlig henvendelse, og derfor var det i større foreninger nødvendigt med et net af tillidsmænd, Grænseforeningens sognefogeder, som Vagn Bro kaldte dem. Det kunne ofte være et besværligt arbejde at finde dem. Man fik stukket et godt navn ud og kørte glad derhen, og så blev det en nitte. Nej, der var andre, der var meget bedre til det arbejde. Og så fortsatte man til det omsider gav gevinst. Den meget energiske amtsformand i Svendborg amt, gdr. Hans Jensen, Gislev, holdt på, at der helst skulle være en tillidsmand for hver 15 medlemmer eller husstande. Han gennemførte det i sin egen forening på Midtfyn, men det hørte nok til undtagelsen.

Sideløbende med de rent organisatoriske opgaver fulgte en mængde foredrag ud over hele landet. Det gav mange rejsedage og mange oplevelser, men det var under roligere forhold. I Sydslesvigsk Udvalg var der hele tiden i hvert fald indtil professor Hansen Larsen satte sig i formandsstolen ulidelige intersemodsætninger og indbyrdes kiv og ofte helt urealistiske diskussioner. Grænseforeningen var derimod præget af mere ro og stabilitet. Formanden Holger Andersen fulgte en helt konsekvent linie. Grænseforeningen stod overfor så store opgaver, at der ikke var råd til intern splid. Flere tusinde sydslesvigske skolebørn ønskede sommerferieophold i Danmark. Det blev klaret. Fra hele Sydslesvig forelå et stigende antal ønsker om

Tre af mine venner. Fra venstre provst K. B. Hillgaard, Skivholme, amtsformand i Århus amt, og Marie og Thorkild Klausen, Hadsten højskole, amtsformand i Randers amt. Foto i privateje.

danske skoler, og det blev her Grænseforeningens opgave at koncentrere sig om skoleønsker i Flensborg amt, Sydtønder, Gottorp, Husum og Ejdersted amter. Det skete efter aftale med staten, som i første omgang kom de nordlige egne til hjælp, mens derimod områderne syd for Sli-Danevirke ikke officielt betragtedes som egentlig dansk folkegrund, hvorfor her andre organisationer tog fat, Slesvigligaen i Ekernførde, og Sydslesvigsk Udvalg i Rendsborg Nørreamt. Grænseforeningen nåede i tiden 1945-53 at opføre 28 danske skoler i Sydslesvig. Disse enorme opgaver i Sydslesvig kunne kun løses, dersom også den danske stat trådte til med betydelige bevillinger. Derfor gjaldt det om at holde Grænseforeningen udenfor selve grænsestriden. Uanset hvilken regering, der sad ved roret, gjaldt det om for Grænseforeningen at bevare den fornødne tillid hos de bevilgende myndigheder.

Vel var der ikke altid enighed indenfor Grænseforeningens ledelse, og på sendemandsmøderne kunne bølgerne gå højt. Når det alligevel i den spændte periode fra 1945-50 lykkedes at undgå en sprængning af Grænseforeningen eller føre den ind på politisk mere usikre veje, skyldes det Holger Andersens autoritet. Jeg oplevede selv på et sen-

Holger Andersen, maleri 1959, benyttet som motiv på takkekort. Foto i privateje.

Med hals og venlig hilsen

Holger Andersen

demandsmøde, hvor der fremsattes krav om større støtte til Sydslesvigs sydligste egne, at Holger Andersen meddelte, at ønskedes slige krav fremmet, så blev det ikke med ham som formand. Og det bøjede man sig for.

Hvad Du evner kast af!

Allerede i de første år i Grænseforeningen kom jeg vidt omkring. Jeg nåede at besøge alle amtskredse og de allerfleste lokalforeninger. Nedenstående skema over et enkelt års gøremål giver et lille billede af arbejdets gang. Jeg lagde vægt på så vidt muligt at deltage i de

Amt	Antal besøgte foreninger	Antal besøg i foreninger	Generalforsamlinger	Foredrag		Best.møder Udvalg	Amtsmøder	Andre møder
				foreninger	skoler			
København					·			2
Gl. Roskilde	4	6				2	1	
Frederiksborg	5	6					1	
Holbæk	2	2		1				
Sorø	10	22	1		2	1		
Præstø	5	8				1		
Maribo	7	21		1	9	2	2	
Odense	21	46	3	2		1	1	2
Assens	7	12	1					
Svendborg	18	38	6	2	8	7	1	1
Hjørring	5	6	1	1		1	1	
Thisted	6	9	4				1	
Ålborg	17	28	2	1				
Viborg	22	60	4	1		5	1	
Randers	21	48	3	1	13	6	2	
Århus	14	34		1		2	1	
Skanderborg	12	37	1	4	4	1	1	1
Ringkøbing	5	8					1	
Vejle	25	63	3	1		1	1	
Ribe	30	57	2			2		
Haderslev	1	4						
Åbenrå	1	2						2
Tønder	1	21						
Sydslesvig		30		8				15
I alt	239	568	31	24	36	32	15	23

I 1962 haft i alt 201 rejsedage, heraft 23 dage til besøg i Sydslesvig, 7 dage til København. Kontordage 76 i alt 277 arbejdsdage. Kørt i alt for Grænseforeningen 31.090 km. Holdt i alt eller deltaget i 161 møder, heraf de 36 på skoler med foredrag og film. Filmene er i alt vist 87 steder. Desuden ledet to ture til Sydslesvig. Skrevet ca. 75 artikler og holdt et radioforedrag. Afsendt i alt 579 breve, pakker etc.

Rejseinspektør Fr. Rudbecks arbejdsstatistik for året 1962. Gengivet efter Grænsevagten 1963 s. 64.

fleste amtsgeneralforsamlinger, hvortil jeg altid var indbudt enten som taler eller for at give gode råd. Dertil kom så besøg på kontoret eller diverse udvalgsmøder. Desuden havde jeg en stående indbydelse til Sydslesvigsk Forenings hovedstyrelsesmøder, ligesom jeg næsten hvert år deltog i de store landsorganisationer, SSWs og SdU's landsmøder. Og der var møder i amtsstyrelser og i distrikter.

En vigtig opgave var at indsamle økonomiske midler. Lige efter krigen kom de store indsamlinger til humanitær hjælp gennem Sydslesvig-Hjælpen og til rejsning af danske skoler. Dertil kom så ombygningen af Flensborghus og rejsning af Dansk Centralbibliotek, ombygning af Slesvighus til Hotel Skandia. Desuden lå et stort ønske fra Husum om et eget stort dansk forsamlingshus. Sønderjysk Forening i Gentofte havde i Husum erhvervet en bygning og indrettet den til hotel og mødelokaler. Grænseforeningen byggede et dansk fritidshjem i gården, og det var tanken at forbinde de to bygninger med en sal. Endelig var der også opgaver i Nordslesvig, støtte bl.a. til rejsningen af Tinglevhus og refugiet i Løgumkloster. Store midler kom fra det årlige mærkesalg på Dybbøldagen.

Ved andre mindre opgaver var lokal støtte nødvendig, og det faldt i reglen i min lod at prøve at løse problemet. Det var en fordel, at jeg havde fået et ganske godt indblik i lokalforeningernes økonomi, og derfor også var klar over hvilke foreninger, der lå inde med midler, så en overskuelig opgave kunne løses. Det må have været omkring 1960, at Hermann Tychsen en dag ringede og fortalte, at der omsider var et hus til salg ude i Stausmark, hvor man længe havde ønsket et dansk forsamlingshus. Jeg havde tidligere været derude sammen med Niels Kjems for at se på en nedlagt lokomotivremise fra amtsbanen, men ligesom i flere forudgående tilfælde spændte godsejeren på Runtoft ben. Danskerne skulle ikke have noget forsamlingshus, når han kunne forhindre det. Nu havde et dødsbo, hvis arvinger boede i Sydtyskland og derfor var ligeglade med de dansk-tyske mellemværender, et hus til salg.

Handelen skulle afsluttes omgående. En henvendelse til Stausmarks fadderskab i Otterup og desuden til de velbeslåede foreninger i Ringsted, Herning og Vejle gav omgående resultat. Tre dage efter var Sydslesvigsk Forening ejer, og huset kunne indrettes til forsamlingshus.

Dog skal det indrømmes, at da vi samledes til indvielsesfesten, var der nok flere gæster end hjemmehørende. Man tænkte uvilkårligt, om ikke det alligevel havde været for sent. Men et solidt vandrelærerar-

bejde i de følgende år med forsamlingshuset som midtpunkt førte til fremgang.

Af og til lykkedes det at erhverve en gammel historisk bygning i Sydslesvig. Det var tilfældet ved købet af Amtmandsgården i Rendsborg, som Sønderjysk Samfund klarede suverænt, og da Skipperhuset i Tønning blev købt. Begge var dejlige gamle og historiske bygninger, men deres istandsættelse krævede en del. Til Skipperhuset manglede der penge til reparation af spiret, og der savnedes udstyr til det lejrskolehjem, det var tanken at indrette i bygningen.

Amtssekretær Hans Rage fra Ejdersted kom derfor for at spørge, om jeg kunne finde de 20-25.000 kr. der skulle bruges. Intet var jo mere naturligt end at spørge Hjørring amt, hvis lokale foreninger praktisk talt alle havde venskabsforbindelser i Ejdersted. På et amtsmøde fortalte Hans Rage om det nye hus og de mange muligheder der bød sig ikke mindst for lejrskoler fra Nørrejylland. De sindige vendelboer havde ingen bemærkninger, hvorefter amtsformanden, provst Waage Bek konstaterede, at det ønskede beløb svarede til netop 5 kr. pr. medlem i Hjørring amts sønderjyske foreninger. Om man var enig om at skaffe dem? Ingen protesterede, og i løbet af nogen tid faldt hele beløbet. Så enkel en sag behøvede ingen lang snak blandt vendelboer.

En lignende opgave opstod, da Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger ønskede at indrette et spejdercenter i Tydal ved Trene. Jeg mindes stadig indtryk fra et besøg, Franz Wingender indbød til. Det var noget af en ruin. Men den forfaldne ejendom lå i naturskønne omgivelser, og det var et ideelt sted for spejderne. Også her skulle der skaffes penge, og husker jeg ret, var hverken 5-mandsudvalget eller Grænseforeningen særlig begejstret. Men igen viste der sig at være en række flinke givere, så starten kunne gøres, ligesom spejderne og Skt. Georgsgildet i Sydslesvig lagde muskelkræfter til. Af den faldefærdige ruin udviklede Tydal sig til det fine center, som spejdere og lejrskoler siden flittigt har benyttet. Sådant meldte der sig stadig nye opgaver, hvor 10-20.000 kr. kunne gøre god nytte, og dermed sikre en eller anden aktivitet. I reglen var det opgaver af kulturel art, men også det politiske arbejde havde til tider og især op til en valgkamp brug for en håndsrekning. Det danske parti SSW havde ikke som de tyske partier store partiorganisationer at trække på. Der måtte søges helt andre veje, og intet var jo mere naturligt end at gå til de danske partier. Flere viste sig da også velvilligt indstillet, så der gen-

nem nogle år blev skaffet midler til valgene, som overførtes til Hermann Clausens konto i Gråsten Bank.

Det var på den tid omkring 1960, jeg af private grunde forlod Haderslev og stiftede nyt hjem i Nyborg. Det gjorde det samtidigt også nemmere for mig at klare de voksende opgaver, jeg fik på Grænseforeningens hovedkontor i København.

En af de helt store opgaver blev indsamlingen af folkegaven til Sydslesvig i anledning af 50-året for afstemningerne i 1920. På Grænseforeningens sendemandsmøde i Nykøbing-Falster i 1967 havde bibliotekar Fr. Momsen som formand for Dansk Skoleforening og på de tilstedeværende sydslesvigske gæsters vegne fremsat ønsket om et dansk ungdomskollegium i Flensborg.

I 1968 startede selve indsamlingen med direktør Victor Vilner som en dynamisk formand for indsamlingsudvalget. Erik Haunstrup Clemmensen bad mig om i samarbejde med Vilner at tilrettelægge den store opgave. Der fulgte lange møder i reglen på Vilners kontor i Dansk Arbejdsgiverforenings bygning i Kristianiagade. Ansøgninger blev sendt ud til et utal af fonde, legater og store landsorganisationer, banker og virksomheder.

Der blev tilrettelagt indsamlinger i hvert amt, og Vilner og jeg besøgte de allerfleste amter og deltog i møder, hvor amtets indsamlingskomité blev dannet, og hvor vi ofte på forhånd havde samtaler med personer, vi gerne så som deltagere i dette arbejde. Denne side af indsamlingen fik iøvrigt en særlig god start, da en af de amtmænd, vi opsøgte, fandt at det var rimeligt om amtsrådet straks lagde ud med et beløb på 50.000 kr. som så kunne følges op af en bredere indsamling. Vi havde som norm pr. amt sat 50.000 kr., men takket være de store offentlige bidrag blev beløbet adskillige steder væsentligt højere. Alene i amterne indsamledes op imod 2,5 mill. kr. Grænseforeningen bidrog fra Dybbøldagsindsamlingen og Det sønderjyske Lotteri. Ialt indsamledes 4,6 mill. kr., hvortil så kom et nærmest tilsvarende tilskud fra staten.

Også i Sydslesvig indsamledes et pænt beløb på ialt 41.000 kr. Da indsamlingen sluttede i september 1970, var den samlede byggesum på ialt 8,8 mill. sikret, og den 23. september 1970 kunne Grænseforeningen til Dansk Skoleforening aflevere den danske folkegave, et fuldt monteret dansk ungdomskollegium.

I hele denne indsamlingsperiode var det småt med fridage, og end ikke sommerferien kunne holdes i fred.

Dronning Ingrid køber lodseddel fra Det sønderjydske Lotteri 1986. Foto i privateje.

Selv om Grænseforeningen var en velsmurt organisation, hvor formandsskifter ude omkring afvikledes i mindelighed og uden den store debat, kunne der opstå brist. Der kunne være personer, som det enten var svært at samarbejde med, eller som ligefrem forsømte den opgave, de måske mere eller mindre nødtvunget havde påtaget sig. Der var også dem, som slet ikke forstod at tiden kunne være inde til et skifte. Det krævede nogle gange flere samtaler, hvis ikke man ligefrem skulle bruge manipulation eller et mildt pres og vejledning, så et formandsskifte kunne gennemføres uden at skabe alt for stort røre. Overfor en passiv og direkte ubrugelig lokalformand kunne det blive nødvendigt at gå en helt anden vej, nemlig at nedlægge foreningen, og enten lade den genopstå eller lægge den sammen med en naboforening. Nogle få gange mislykkedes alle vore bestræbelser.

Så var der også de formænd – især i tiden omkring 1972 – som i vrede over Danmarks beslutning om at gå ind i EF, mente, at nu var der heller ingen grund til at bevare en sønderjysk forening eller

Frederik Rudbeck, Grænseforeningens formand Erik Haunstrup Clemmensen og skoledirektør Christian Thorup Nielsen fotograferet ved Ungdomskollegiets indvielse 1971. Foto i privateje.

Grænseforening, og som derfor lagde op til at nedlægge deres lokale forening. Både Grænseforeningens formand politikeren Erik Haunstrup Clemmensen og jeg havde jo direkte bidraget til dette for Danmark så nedværdigende skridt at vælge EF. Det kunne ofte føre til meget lange og ikke altid lige frugtbare samtaler, men i reglen nøjedes de pågældende formænd dog med selv at gå af. Så kunne vi iøvrigt selv om resten.

Vi skal slide grænsen tynd: Venskabsforbindelser

I et af de forudgående afsnit har jeg peget på værdien af venskabsarbejdet, eller som det længe kaldtes »fadderskabsarbejdet«. Netop dette arbejde anså jeg som en af de absolut bærende piller i grænseland-sarbejdet.

Allerede i 30'erne påtog en række foreninger ud over Danmark sig et fadderskab for en kreds enten i Nord- eller Sydslesvig. Indtil 1945 var der endnu betydelige opgaver i det område, der ofte kaldtes »den truede firkant« i det sydligste Nordslesvig, hvor det tyske pres føltes trykkende. Samtidig oprettede en række amts- og lokalforeninger fadderskaber for danske skoler og børnehaver i Sydslesvig eller ydede

støtte til danske eller frisiske formål syd for grænsen. De fleste fadderskaber var økonomisk forpligtede overfor bestemte opgaver, dog foregik der også i 20'erne og 30'erne jævnlige rejser til Danmark. Jeg husker således en meget stort anlagt udflugt fra Flensborg til Svendborg, og jeg oplevede selv et sydslesvigsk distriktbesøg i Ravsted i 1935.

Helt siden 1920 var der gennem ferieboersrejserne knyttet adskillige venskabsbånd over grænsen. Disse besøg øgedes stærkt efter 1945 med de stigende danske elevtal i Sydslesvig. De ændrede forhold efter krigen rejste imidlertid spørgsmålet, om ikke »fadderskabet« trængte til en ny struktur og dermed mere faste rammer. I 1950 arbejdedes der med sagen i det såkaldte Fadderskabsråd. Man stillede efter en geografisk opdeling, således at fadderskaber for Flensborg by og amt skulle ligge i Østjylland og på Fyn, mens Slesvig, Ekernførde og Rendsborg nørreamt blev henlagt under Sjælland. For den sydslesvigske vestkyst skulle der findes fadderskaber i Nordjylland, Viborg, Ringkøbing og Ribe amter. Vendsyssel skulle således specielt have kontakt til Ejdersted.

Men alt dette var blot skrivebordsteori. Dels fandtes der gamle fadderskabskontakter, som ikke kunne røres, dels havde enkelte foreninger selv fundet egne venskabskredse, som det var tilfældet med Ringsted og Lyksborg eller Odense og Vesterland. Nyt var imidlertid at venskabskontakterne skulle hvile på et bredere grundlag. Hidtil havde de hvilet på lokale grænseforeninger eller sydslesvigske udvalg. Nu skulle også andre kredse som landboforeninger, ungdoms- og idrætsforeninger og gerne arbejderforeninger trækkes med ind i dette arbejde. Jeg havde allerede i min tid i Sydslesvigsk Udvalg været med til at oprette en række fadderskabsforeninger. Som tiden gik mistede disse kredse den fornødne tilslutning, og i de fleste tilfælde blev det de lokale sønderjyske foreninger, som videreførte forbindelsen.

Min opgave blev at få flest mulige af de lokale sønderjyske foreninger eller grænseforeninger til at påtage sig en venskabsopgave. Der skulle i højere grad lægges vægt på mere direkte personlige kontakter mellem mennesker på hver sin side af grænsen. Ganske vist var der nogle år efter krigen visumtvang, og besøg kunne kun lade sig arrangere, når der forelå en indbydelse. Men det var i reglen ikke svært at fabrikere en indbydelse til Sydslesvig. Det blev tit lidt underlige gymnastikhold eller sangkor, der kom som gæster. Efterhånden, som det blev lettere at passere grænsen, blev der flere besøg mellem di-

striker i Sydslesvig og foreninger i Danmark. Der knyttedes mange gode og tit varige kontakter.

De foreninger, der gik bedst, var dem med gode venskabsforbindelser. De gav foreningen en opgave. Der skulle arrangeres udflugter under besøg i Sydslesvig, og findes egnede besøgsmaal for de sydslesvigske gæster under deres besøg her i landet. Der skulle skaffes penge. Flere foreninger holdt bankospil med et godt overskud. Det hændte også, at der opstod gnidninger mellem de to kredse. Så måtte jeg ud for at mægle eller finde ud af, hvor årsagen lå. Ofte skyldtes det, at kommunikationen ikke var den bedste. Der kunne være sproglige vanskeligheder. Værre var det, når der var uoverensstemmelser om bidrag, der var ydet nordfra. Var de anvendt på rette måde, eller skyldtes det hele bare en posteringsfejl i regnskabet? Heldigvis lykkedes det vist altid at snakke tingene til rette.

Direkte skolefadderskaber havde også deres værdi, men de holdt sjældent så længe. Ofte blev de startet af en lærer, der var kommet nordfra, og som gerne ville bevare kontakten med sin tidligere skole og derfor startede en elevudveksling. De fleste steder, hvor et sydslesvigske distrikt og skolen faldt sammen, havde man samme venskabskreds. Her var sjældent problemer. For mindre foreninger kunne det være svært at klare en venskabsopgave. Jeg blev da opmærksom på at man kunne støtte de danske børnehaver. Selv en beskeden forening kunne klare at indsamle brugt legetøj eller børnebøger o.l., som der netop blev slidt hårdt på i børnehaverne, ligesom en mindre pengegave til børnehavens julefest også kunne klares. Sammen med børnehavekonsulenten Frieda Helmig gennemgik vi systematisk alle børnehaver, og jeg havde så en opgave at komme hjem med.

Vanskeligere var det med ungdoms- og idrætsforeninger. Netop disse foreninger kunne have særlig glæde af at møde ligesindede fra den anden side af grænsen. Også her lykkedes det at knytte kontakter, men afstandene blev let for store, der var sprogvanskeligheder, idet unge i Danmark tit havde svært ved at forstå, at ikke alle unge sydslesvigere havde gået i dansk skole, og at de helst talte tysk med hinanden. Ofte var de sydslesvigske idrætsforeninger for små til at kunne stille med et fodboldhold.

En af tankerne i den stort anlagte plan var også, at såkaldte kongerigske fadderskaber skulle have en venskabskontakt i Nordslesvig. Den nordslesvigske lokalitet kunne i givet fald være mødestedet for alle parter hen over grænsen. Det lykkedes kun i nogle enkelte til-

Mysunde & Brodersby

FÆLLESBLAD FOR FADDERSKABSTREKANTEN

HVIDOVRE · RØDOVRE · TOFTLUND · BRODEBSBY · MYSUNDE

2. AARGANG — NUMMER 3

Gennem en lang årrække udgav foreningerne bag fadderskabssamarbejdet Hvidovre-Rødovre-Toftlund-Brodersby-Mysunde dette meddelelsesblad. F 219-1.

fælde. Kun forbindelsen Mysunde-Toftlund-Rødovre-Hvidovre er tilbage i dag. Jeg håbede på, at det kunne være en ny opgave for nogle af de lokale Danske Samfund i Sønderjylland at være bindeleddet i et sådant grænseoverskridende samarbejde. Men det var der ikke videre stemning for.

Af en fadderskabsoversigt, jeg i 1955 skrev til et Foreningsregister over det sønderjyske arbejde i Danmark, kan jeg se, at der alligevel bare i Nordslesvig dengang var noteret 51 kredse eller foreninger med kontakt til Sydslesvig. På landsplan var der tale om 330 venskabs- eller fadderskabskredse.

I 1953 indbød vi til fadderskabs- eller venskabsstævner. I Flensborg mødtes alle byens venskabskredse til et orienteringsmøde og senere til mere selskabeligt samvær. Et lignende stævne for Gottorp amt holdtes på Christianslyst. Ejdersteds venskabskredse mødes således fortsat enten nord eller syd for grænsen. Selv deltog jeg i et utal af amtsmøder og distriktsmøder i Sydslesvig for at fyre op under kontaktarbejdet. Efterhånden som antallet af sønderjyske foreninger svandt ind, skulle der findes nye kontakter, ligesom nogle forbindelser af en eller anden grund døde ud. Der kom nye mennesker til og dermed andre interesser.

Da nedtællingen i Sydslesvig for alvor begyndte, oplevede jeg således en noget deprimeret distriktsformand, som direkte stillede spørgsmålet: »Hvad skal vi i grunden med et fadderskab? En dansk skole fik vi ikke, medlemstallet falder«. Det var pessimisme og gråt i gråt. Her er det dejligt at se, at netop dette distrikt senere er blomstret op, har fået sit eget forsamlingshus og derfor også nu glæder sig over, at kunne mødes med venner nordfra. Hele dette arbejde havde ikke kunnet klares uden et godt samarbejde med Sydslesvigsk Forenings amtssekretariatet.

Flere sydslesvigsk-danske venskabsforbindelser fik også en nordisk vending, når den danske venskabskreds måske i samarbejde med den stedlige afdeling af Foreningen Norden fik skabt en forbindelse til den pågældende bys nordiske venskabsbyer.

Oplysning om Sydslesvig

Hvor ofte har vi ikke på Grænseforeningernes møder sunget »Oplysning skal være vor lyst«, og i Grænseforeningens formålsparagraf tales direkte om at styrke og udvide kendskabet til grænse-

Besøg på Danevirke var et fast punkt på Dybbøldagsturene. Til venstre fortæller vandrelærer Jørgen Jørgensen ved Danevirke, til højre viser han rundt sammen med Fr. Rudbeck. Vandrelæreren varetog dengang nogle af de opgaver, som senere blev udført af museet ved Danevirke. Foto i privateje.

landets forhold. Man kan godt spørge, om alt det oplysningsarbejde, vi gennem tiden gav os i kast med, kun nåede ud til de i forvejen frelste?

Alligevel var jeg overbevist om, at jo flere vi fik i tale, jo bedre for budskabet. Derfor var det vigtigt at komme ud, ligegyldigt hvem der kaldte. Det blev til mange foredrag året rundt og i alle mulige kredse og foreninger. Det var altid spændende at se, hvor mange, der mødte frem. Møderne skiftede efterhånden karakter. Mens det i flere år efter 1945 var spørgsmålet om Sydslesvigs fremtid, og en eventuel folkeafstemning, der mere eller mindre omdiskuteret stod på dagsordenen, blev det efterhånden rene oplysningsforedrag, hvor det politiske element kun i ny og næ dukkede frem. Nu ønskede man reel viden om forholdene syd for grænsen, arbejdet i almindelighed og fremtiden for mindretallet i det nye Tyskland og også i Europa. Det var heller ikke værst at blive kaldt ud som afbudstaler i en højskoleforening eller aftenskole. Her mødtes ofte andre end dem, der ellers kom til sønderjyske møder. Mange gange har jeg efter sådan en aften hørt deltagerne sige, at det var da et interessant emne, som man nok burde beskæftige sig lidt mere med.

Overvejende var det vore egne medlemmer, jeg talte til. Også de havde brug for orientering. I en årrække indbød Grænseforeningen hver sommer til de såkaldte Dybbøldagsture. De var beregnet for personer – en eller to – fra hvert amt, som fik turen som en belønning

for måske mange års gode resultater ved Dybbølmærkesalget eller Dybbøllindsamlingen. Jeg overtog hvervet at lede disse ture i 1958, og fortsatte med dem i omkring en halv snes år. Da jeg overtog turene var besøgene i Sydslesvig væsentligst baseret på privat indkvartering i sydslesvigske hjem. Vi startede i Flensborg, tog i de følgende dage til andre byer og sluttede igen i Flensborg. I de 5-6 dage, turen varede, nåede vi derfor at komme nærmest hele landsdelen rundt. Samtidig lærte vi mange nye mennesker at kende. Under disse ekskursioner var der indlagt en række besøg i danske skoler og andre danske institutioner, hvor gæsterne orienteredes om de lokale forhold. På Danvirke var vandrelærer Jørgen Jørgensen altid vor kyndige guide. For at give et mere samlet indblik i forholdene, blev der også givet mere fyldige orienteringer om de danske eller frisiske forhold. Samtidig fik deltagerne et levende indtryk af, hvad de indsamlede penge blev brugt til.

Efterhånden kneb det dog med den private indkvartering. I nogle år blev Jaruplund højskole udgangspunktet for udflugterne. Omkring 1969 standsede disse rejser. Det kneb med fornøden tilslutning, skønt turene var gratis for deltagerne. Måske var også en af årsagerne, at mange lokalforeninger selv arrangerede Sydslesvigture. Vi fortsatte dog med at bruge Jaruplund højskole til kurser for medarbejderne og bestyrelsesmedlemmer i lokalforeningerne. De fortsatte senere i de såkaldte Tønning-kurser, som 1979-87 arrangeredes af Sydslesvigsk Forening og Grænseforeningen i fællesskab.

Skulle oplysningsarbejdet have større spændvidde, måtte der også satses på andre grupper. I samarbejde med Danmarks Lærerforening arrangeredes lærerkursus, og jeg holdt i en række år lejrskolekurser rundt om på landets amtscentraler. Vigtigt var det desuden at holde medierne orienteret.

Andre ekskursioner gennemførtes med historielærere og semarielærere. I samarbejde med Turistvognmændenes landsorganisation indbød vi såvel vognmænd som turistguider. Vi havde da også den glæde, at flere vognmænd herefter averterede med ture i »Schleswig-Holstein« eller til »Friederichstadt« eller »Kappeln«.

En helt speciel opgave inden for oplysningsområdet fik jeg, da jeg i efteråret 1951 havde været gæst på Elbæk Lærerskole ved Horsens. Gennem en lang årrække – helt frem til omkring 1975 – var jeg hver vinter i en uge gæstelærer på skolen, hvor jeg skiftevis talte om Tyskland-Sydslesvig og Europa og europæiske mindretal. Tilsvarende hør-

te jeg i en årrække fra 1970-81 til den kreds af foredragsholdere, der blev hentet til feriekurserne ved Dynt Strand for Lyngby-Tårnbæk kommunes pensionister. Det var hyggeligt at møde disse altid veloplagte tilhørere.

I 1972 oprettedes et særligt oplysningsudvalg med redaktør Poul Melgaard som formand, og mange nye opgaver blev taget op. Ikke mindst da vi i 1973 oprettede et koordinations- eller informationsudvalg med repræsentanter fra Grænseforeningen og Det sydslesvigske Samråd. Udvalget kom efterhånden til at omfatte alle de store organisationer i Sydslesvig, og med den bredde udvalget nu fik, kunne der i fælleskab løses mange opgaver.

Sydslesvig som turistmål var et emne, jeg længe havde beskæftiget mig med. De mange rejser og udflugter gav et godt grundlag til rejsebeskrivelser om egne i Sydslesvig. Omkring 1970 udgav Grænseforeningen min første turistbrochure med turforslag fra landsdelen. Dette hæfte fortsatte under navnet »Kend Landet – Syd for Grænsen« og fik rent oplagsmæssigt en betydelig udbredelse. I 1981 kom så bogen »På opdagelse i Sydslesvig«, som nærmest blev revet væk. Den fulgtes op af foldere med byvandring i de sydslesvigske byer, diasserier og egnsartikler i »Grænsen« og i Grænseforeningens årbøger.

Samtidig gik der megen tid med at udbrede oplysning om grænselandet i kronikker, artikler o. lignende. I en hel række danske dagblade skrev jeg kronikker og kommentarer om udviklingen både nord og syd for grænsen. Også de erhvervsmæssige forhold gav anledning til mange kronikker. Og gennem 16 år fra 1970 leverede jeg stoffet til den løbende Grænselands-Dagbog i Sønderjysk Månedsskrift – fortsættelsen af den tilsvarende dagbog i Grænsevagten, som jo var ophørt at udkomme i 1970. Endelig var der medarbejderskabet ved Grænseforeningens medlemsblad Grænsen fra 1970 til 1993.

Der var dog en opgave, jeg nærmest følte mig forpligtet overfor, nemlig at få skrevet Det unge Grænseværns historie, mens endnu en del af stifterne fra 1933 levede. I fællesskab med Knud Fanø og Inger Bjørn Svensson lykkedes det, og i 1983 kunne bogen afleveres.

Min sidste større opgave blev at udarbejde et register over samtlige siden 1864 eksisterende sønderjyske foreninger eller lokale grænseforeninger. Jeg fandt frem til 537 lokale foreninger spredt over det ganske land, og hvoraf flere er mere end 100 år gamle. Her blev mit personlige kendskab til mange af disse foreninger mig en stor hjælp.

Amtsformand Preben Vognsen og Fr. Rudbeck under et Tønning kursus. Foto 1980 i privateje.

Tælle eller tro?

Det var Sydslesvigsk Forenings mangeårige formand Hermann Tychsen, der på et fællesmøde mellem Grænseforeningens og SSF's hovedstyrelser i begyndelsen af 60'erne rejste spørgsmålet »Skal vi tælle eller tro«. Årsagen var de stadigt faldende medlemstal i SSF og ligeså i Grænseforeningen og den fortsat nedadgående kurve i Sydslesvigsk Vælgerforenings stemmetal ved valgene.

Siden 1947 havde stemmetallene været jævnt faldende. Ved kommunalvalget i 1946 – det første valg efter Hitlerregimet – nåede de danske lister 82.100 stemmer. Og ved landdagsvalget i april 1947 blev det til 99.500 stemmer eller 33 pct. af alle i de sydslesvigske kredse afgivne stemmer. SSV fik 6 mandater. Valget i 1947 blev ofte betegnet som en prøveafstemning, og beregninger foretaget af generalsekretær Frants Thygesen viste, at regnedes flygtningestemmerne fra, og de svarede til ca. 48 pct. af vælgerne, svarede resultatet for danskheden i hele Sydslesvig til knap 60% af de hjemmehørende stemmer, varierende fra ca. 80% i Flensborg til 58-59% i Ejdersted og ca. 35% i Ekernførde amt. Sydslesvigsk Forening blev

hermed på trods af de mange flygtningestemmer den største politiske gruppe i Sydslesvig.

Men snart satte tvivlen ind. Ved landdagsvalget i 1954 faldt det danske stemmetal til 42.242. Det kommunalpolitiske billede var fra begyndelsen af 1950'erne tydeligt ændret. Mens der 1946-48 sad en række dansksindede som borgmestre, Hermann Clausen i Slesvig, Niels Bøgh Andersen i Harreslev, greve Victor Reventlow-Criminil i Lyksborg, Carsten Boysen i Risum for at nævne nogle af de mest markante, kunne det nu igennem mange år ikke tænkes, at en dansksindet kunne vælges til borgmester. J. C. Møller sad dog til 1951, og i Flensborg bevaredes fortsat ved siden af den tyske overborgmester en dansk borgmester. Først efter den gentagne danske stemmevækst ved kommunal- og kredsvalgene til 25.594 i 1982 og sidst ved landdagsvalget i 1996 til 38.285 SSW-stemmer, er der sket en form for nytænkning, således at der i et par af Flensborgs oplandskommuner blev valgt en dansksindet borgmester.

Men det var år, hvor ordene »tælle eller tro« i høj grad var aktuelle. I de mange forklaringer, der blev givet efter hvert nyt nederlagsvalg, pegedes tit på, at mange ellers dansksindede vælgere nok havde stemt på et tysk parti. Derfor var de dog stadig danske. Læser man referater fra de første efterkrigs-årsmøder og sammenligner dem med årsmøderne i de lidt trange år fra midten af 50'erne til midten af 60'erne, så gjaldt ordene »tælle eller tro«. Fra de titusinder i de første efterkrigsår og de overfyldte mødesale blev det til mindre møder ude omkring. Man holdt efterhånden op med at tælle – kun i årsmødeudvalgets årlige beretning føres stadig regnskab over antallet af fremmødte.

Årsmøderne deltog jeg i hvert år fra 1950, indtil 1988 som taler. Det var altid gensyn med gode venner og gamle bekendte. Her gælder det, som man ofte sagde om Løgumkloster marked: »Ses vi ikke før, så ses vi på Kloster mærken«. De mange fine taler, ja, dem kan man jo læse i avisen dagen efter. Vigtigere er mødet mellem mennesker.

I årenes løb har klimaet omkring årsmøderne ændret sig. Tiden før krigen, hvor optøget ofte udsattes for hånende bemærkninger fra fodgængerpanelet, og tiden efter, hvor Danebrog heller ikke måtte vises frem, og hvor årsmødeoptøget derfor blev anført af en skov af Sydslesvig-flag med de to løver. Eller man husker det møde, hvor sydslesvigske gymnaster ved mødets afslutning dannede et stort levende Danebrog. Det Danebrog kunne politiet ikke beslaglægge. Og

Fr. Rudbeck med den uundværlige pibe. Foto i privateje.

så møderne sidenhen, stadig med mange deltagere, med stats- eller andre ministertaler, med gode sydslesvigske oplæg, hvor jeg ikke mindst har lyttet til de unge. Og blev det regnvejr, som i 1964 da forfatteren Willy August Linnemann måtte holde sin tale om aftenen ved en fest i Det tyske Hus, fandt man alligevel en udvej. Selve friluftsmødet druknede i regn. Fremmødet ved årsmøderne har ikke svigtet.

Lad mig slutte dette afsnit med en oplevelse, der hverken har med valg eller årsmøder at gøre, men netop vidner om tro. Det var under dronning Margrethes og prins Henriks besøg i Sydslesvig i 1978. Festligt var det, en smuk begivenhed. Under besøget holdt dronningen en reception på Flensborghus, hvortil der var indbudt ældre, mangeårige medarbejdere og tillidsmænd i det sydslesvigske foreningsliv. Til dem hørte Margrethe og Heine Lorenzen fra Valsbøl, der hørte til den generation, der havde oplevet skuffelsen såvel i 1920 og i 1945. Efter receptionen mødte jeg dem udenfor Flensborghus. De var selvsagt meget bevægede over at møde deres dronning. Her glemmer jeg al-

drig de ord, Margrethe Lorenzen stilfærdigt sagde til mig: »Det var så vor genforening. Nu kan de beholde deres grænsesten oppe ved Kruså. Nu kom vor dronning ned til os«. Disse hjertevarme ord fra denne kvinde, der havde oplevet Sydslesvig både i lyst og nød, sagde alt. De vidnede om tro, en tro der nu blev opfyldt. Ikke gennem en genforening, men deres dronning kom ned til dem.

De mange nationale foreninger

I august 1952 skrev jeg en kronik i Jyllands-Posten, hvori jeg redegjorde for det slesvigholstenske grænsearbejde, hvor man gennem oprettelsen af Det grænsepolitiske Råd tilstræbte et mere formaliseret samarbejde mellem de slesvigholstenske grænseorganisationer. Kronikken rejste spørgsmålet, om tiden ikke var inde til også nord for grænsen at finde frem til en fornyelse og forenkling af det nationale arbejde. De nationale opgaver i Nordslesvig var til at overse, her gjaldt det først og fremmest en kraftig udbygning af erhvervslivet, mens den egentlige nationale opgave nu lå i Sydslesvig.

Derfor måtte det være tilstrækkeligt med een samlet organisation for Nordslesvig ved at stile hen imod en sammenslutning af de bestående foreninger Sprogforeningen, Sønderjysk Skoleforening og Danske Samfund. Redaktør Morten Kamphøener havde tidligere være fremme med lignende tanker, ligesom også professor Troels Fink i et foredrag, han kaldte »Sker der forsømmelser i Nordslesvig?« fremhævede, »at hele spørgsmålet om de nationale organisationers fremtid trænger til en drøftelse«. Dog måtte han erkende, at måske var det ikke aktuelt endnu, men før eller siden ville det ske.

Kendsgerningen var jo på den tid, at Danske Samfund i realiteten var i opløsning. Det samme var tilfældet med Det unge Grænseværn-Dansk Nordisk Ungdomsforbund, der som en nødløsning men bare for sent forsøgte at lancere organisationens oprindelige navn i offentligheden. Min kronik vakte en del opsigt, og flere dagbladsindlæg syntes nærmest at bekræfte mine tanker. Størst forståelse mødte jeg hos Danske Samfunds formand Hans Andersen, Kongsbjerg, som gerne så en eller anden form for sammenslutning og gerne med Danske Samfund som den organisation, der skulle være den bærende i fremtiden. Også Sprogforeningens nye formand, forstander Arnfred, Askov viste interesse. Sammen med Grænseforeningens næstformand Irs. Knud Frederiksen var jeg til en samtale med ham i Løgumkloster.

Han ville dog ikke lægge sig fast på en bestemt linie, men ville dog drøfte spørgsmålet i Sprogforeningens bestyrelse, hvor det senere viste sig, at der aldeles ikke var enighed. Fra begyndelsen sporedes en betydelig skepsis hos Sønderjysk Skoleforenings nye formand forstander Hans Lund, Rødding. Dog blev spørgsmålet drøftet i de enkelte organisationer i de kommende år, men på »det sønderjyske årsmøde«, Sprogforeningens og Skoleforeningens generalforsamling i juni 1957, viste det sig tydeligt, at løbet var kørt. De gamle foreninger ville ikke være med. Overfor Hans Andersens iver stod Arnfred med sine forbehold og Hans Lund med en helt tydelig afvisning. Som Troels Fink allerede havde erkendt, så var tiden ikke moden.

Resultatet blev, at Danske Samfund optog et samarbejde med de sønderjyske ungdomsforeninger, som bevarede indtil Danske Samfund i 1970 opløste sig selv. På en måde var det en trist udgang. Man kan vel også 75 år efter Genforeningen spørge, om det længere er aktuelt eller nødvendigt at drøfte en samlet national organisation. Tiden er jo blevet en anden, og de engang så store modsætninger er, på begge sider af grænsen, ændret fra et »mod hinanden« til et »med hinanden«. De danske Samfund er i dag historie. Det unge Grænseværn er blevet en fond, som årligt af sin formue yder betydelige bidrag til det sydslesvigske ungdomsarbejde. Skoleforeningen består fortsat, Sprogforeningen ser sine væsentligste opgaver i Sydslesvig. Sydslesvigsk Udvalg, som også i dag nærmest må betegnes som en institution, vil sammen med Slesvig-Ligaen fortsat løse begrænsede opgaver især i Sydslesvigs sydligste egne. Så er der Grænseforeningen. Engang en stor organisation med op imod 200.000 medlemmer fordelt på ca. 450 lokalforeninger. I dag er der ca. 39.000 medlemmer og 160 lokalforeninger. Her er der måske også god grund til at spørge: Kan det fortsat holde? Besættelses- og efterkrigstidens generation er ved at falde fra. Interessen går hos den yngre generation tydeligt i helt andre baner. Vel vil man fortsat være national, men det nationale begrænses ikke nødvendigvis alene til det dansk-tyske grænseland. Andre mindretalsopgaver og det nationale gennembrud i adskillige hidtil nærmest ukendte lande og regioner, tydeliggjort gennem det givetvis også fremover uoverskuelige flygtningeproblem, har skabt en helt anden holdning til det nationale. Her føles mindretalsproblemerne i Nord- og Sydslesvig som nærmest mikroskopiske og uvæsentlige. Mange vil gerne fortsat give bidrag til nødvendige opgaver i Sydslesvig, men der savnes

Grænseforeningens forretningsudvalg omkring 1980. I forgrunden fra venstre Jørgen Kisbye Møller, Eskild Frieling, Ingeborg Heick og Poul Melgård. Bagest Fr. Rudbeck, Johannes Skræppenborg Nielsen, O. M. Olesen og Hans Mathiesen. Foto Preben Veiby i privateje.

tydeligt et personligt engagement og derfor også lysten til at deltage i et nationalt foreningsarbejde. Bestyrelserne i Grænseforeningens lokalforeninger bliver stadig ældre, og kun sjældent kommer yngre frem.

Det er allerede en del år siden Grænseforeningens mangeårige direktør O. M. Olesen rejste spørgsmålet, om foreningen burde ændre sin status og blive en institution. Med sin betydelige og støt voksende legatkapital og Grænsefonden og ved måske at bevare Dybbøldagen og Det sønderjyske Lotteri ville Grænseforeningen fortsat være i stand til at yde betydelige midler til Sydslesvig, ligesom det nærmest gnidningsfrie samarbejde som statens forlængede arm for en række statsbevillinger udmærket kunne fortsætte. Tanken vakte dengang betydelig modstand. Jeg var heller ikke særlig varm på den og fandt, at det, i hvert fald på den tid var et alt for drastisk skridt. Men efterhånden må jeg nok erkende, at den tid nærmer sig, hvor Grænseforeningen som landsomfattende organisation baseret på lokale foreninger

må indstille sig på en anden opbygning. I stedet for at satse på medlemmer, bør Grænseforeningen omdannes til en institution gennem bevarelsen af en række af de ovennævnte opgaver og fortsat sprede oplysning om de dansk-tyske grænseforhold. Der ligger ikke nogen særlig vision i dette, men det er for mig at se resultatet af en realistisk vurdering.

Kendsgerningen er bare, at vi stadig har næsten lige så mange nationale foreninger som tidligere. Nogen form for samarbejde er der ikke tale om. Hver kører fortsat med sin egen bananvogn. Samtidig er det, der oprindeligt skabte disse organisationer, grænsekampen, kampen for bevarelsen af dansk sprog og kultur og styrkelsen af det danske i grænselandet, skrumpet ind til noget stadig flere står uden større forståelse for. Jeg tænker tit på, om tiden ikke er inde til snarere at tænke på styrkelsen af det danske i os selv, styrke det danske i forholdet til og i samarbejdet med de nationer vi nu på europæisk plan skal samarbejde med. Dertil kommer så nødvendigheden af også at beskæftige os med andre mindretalsforhold, som jo stadig alt for mange steder truer som en tikkende bombe, ja, praktisk talt findes på hele vor klode.

Til eftertanke

At være »grænselandsrejsende« medførte utallige rejser, aftenforedrag og deltagelse i møder og arrangementer. Når jeg her i livets efterår tænker på de mange og lange dage, ofte fjernt fra hjemmet, er det nok rimeligt at stille spørgsmålet: Var så alt dette arbejde også prisen værd? Mange har jævnligt sagt til mig, at jeg må have haft et rigt og spændende liv. Det måtte jo være dejligt at kunne forene sin hobby og sine naturlige interesser med sit daglige arbejde. Vist så, der var mange og tit spændende oplevelser, og jeg nød det, når en påtrængende opgave omsider var ved at være løst. Ingen tvivl om det. At der også var tale om en god portion idealisme – nogle vil nok kalde det naivitet eller ensporethed – ved jeg godt. Forenes hobby og dagligt arbejde kan det føre til en form for arbejdsnarkomani eller eufori, hvor alt udenfor glemmes. Det har sin pris.

Omsider tog travlheden dog langsomt af. I 1987 gik jeg, skønt jeg havde nået pensionsalderen året før, ned på halv tid. Bl.a. for at imødekomme et ønske fra O.M. Olesens side, at jeg skulle blive som landssekretær indtil han i 1989 fratrådte som direktør. Egentlig ville

Landssekretær Rolf Lehfeldt i samtale med Grænseforeningens direktør O. M. Olesen. Foto i privateje.

O. M. Olesen være gået til 1. marts, men nogle uheldige sammenfald omkring udnævnelsen af en ny direktør førte til, at vi begge pr. 1. april 1989 fratrådte vore stillinger. Men selv om jeg i et par år havde gået på halv kraft, savnede jeg ikke opgaver. Jeg skrev i denne periode flere af de brochurer om sydslesvigske byer, Grænseforeningen udgav. Jeg blev færdig med diasserierne om sydslesvigske kirker og skrev den rejsebog om Sydslesvig, der udkom i 1992 og 1994 som Grænseforeningens årbog.

I dag – efter at sygdom i 1993 satte pludselig stop for en væsentlig del af min hidtidige aktivitet – er det i tilskuerens rolle, jeg følger udviklingen. Flensborg Avis og Nordschleswiger holder mig nu orienteret om begivenhederne i Sydslesvig og i Sønderjylland i det hele taget. Der er al god grund til at glæde sig over udviklingen i Sydslesvig. Helt realistisk må vi nok erkende, at grænsen nu ligger fast. Dog

vil der stadig findes mennesker, som i deres hjerte bærer et genforingshåb, ingen kan tage fra dem. I et grænseland vil udviklingen altid følge de lange linjer. Heller ikke her er det sidste blad i historien endnu skrevet. Der vil fortsat opstå situationer, der vækker gamle modsætninger til live. Tænk bare på Istedløven, om hvis mulige tilbageførelse der er talt og skrevet så meget.

Politisk står det danske mindretal styrket. Væksten i ungskoven i børnehaver, skoler og ungdomsorganisationer lover godt. Måske kunne man ønske en bedre udbredelse af det danske sprog, men århundreders dansk misligholdelse af det danske sprog i Sydslesvig ophæves ikke på nogle få årtier. Så meget er i dag sikkert, at Sydslesvigs danskhed nok skal klare fremtiden, måske endda styrket af en europæisk udvikling med større frihed for de enkelte regioner, hvor netop mindretallene er en del af livsnerven i den bro, der forbinder Norden med kontinentet. I det partnerskab hen over grænsen mellem danske og tyske organer, som netop i de seneste år er udbygget kraftigt, er der i høj grad brug for mindretallenes formidlende muligheder.

Tiden for mit Sydslesvigarbejde er ved at være endt. Det blev et arbejde blandt mennesker og for mennesker og dermed det enkelte menneskes ret til at vælge eget ståsted og vise respekt for andres meninger og holdninger. Derfor har jeg også – måske som en slægtsarv – følt, at jeg måtte tage denne opgave op, den opgave der også formede mit liv. Det jeg har virket for, vil andre nok føre videre.

Om udgivelsen

Ovenstående er en bearbejdet og forkortet gengivelse af Fr. Rudbecks erindringer (ved Lars N. Henningsen og Niels H. Kragh-Nielsen). Originalmanuskriptet findes i Fr. Rudbecks arkiv i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek (arkiv P 357). Her findes også et stort supplerende materiale.